

Somogy Megyei Múzeum
NA 2798-2010
Réprajzi adattár

Somogy Megyei Múzeum
NA 2798-2010
Réprajzi adattár

Réprajzi adattár	
Gyűjtő: WINDLER FERENC Gyűjtés ideje: 1989	
TART.: FELSZÉRTÉSI LEHETŐSÉGEK ÉS IRATMELLET A SZENNAI SZABARTÉKI NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNY SZAKMÁJÁRA	
37 lap, A 6b A/5 kezdő int lap.	
FÖLDRAJZMUTATÓ:	SZENNAI
SZAKMUTATÓ:	XXIX.
	XXXIV.
	XXXIII.

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

IRATGYŰJTŐ

Winkler Ferenc

Fejlesztési lehetőségek és irányelvek

a

Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény

számára

Kaposvár

1989

TARTALOM:

Előszó	03
Előzmények	05
A szabadtéri néprajzi múzeológia és a SZSZNGY..	08
A SZSZNGY fejlesztésének irányelvei	23
A SZSZNGY fejlesztésének lehetőségei (koncepció)	33

Ebben a munkában igyekszünk fölvázolni egy tanulmánytervi kon-
cepciót a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény (a továbbiak-
ban: SZSZNGY) továbbfejlesztéséhez.

A Szennán 1978-ban megnyitott rinyakovácsi lakóházzal megkez-
dett szabadtéri néprajzi gyűjtemény első építési ütemének be-
fejezéséhez érkezett 1989-ben. A korábbi népszerűsítő s a tu-
dományos munkák is mind azt jelezték, hogy ezzel az építkezés
nem ér véget, folytatásához azonban semmilyen elképzelést nem
vázoltak vagy rögzítettek. Munkahelyi s magánbeszélgetésekben
mostanában gyakran szóba került a további építkezés igénye és
szükségessége. Magától értetődik, hogy e beszélgetéseket in-
kább a képzelet szárnyalása, mintsem a konkrét tervezés, ne-
tán koncepcionális kérdések megvitatása jellemezte. A vidéki
szabadtéri néprajzi gyűjtemények jelenlegi szervezeti-struktú-
rális betagazódása — felettes hatóságok, fenntartók, alkalmi
és állandó támogatók, stb. — mindenképp megköveteli, hogy a-
mennyiben komolyan vehetők ma egy szabadtéri néprajzi gyűjte-
mény fejlesztésének lehetőségei, azokat legalább koncepcioná-
lis formában számbavegyük.

A szabadtéri néprajzi múzeumok tervezését magunk sem tekint-
jük kizárólag az etnográfia feladatának, de álláspontunk sze-
rint a tervkészítés (értsd: telepítési tervek készítése) va-
lamint a demonstráció alapproblematikájának (szakmai-művelő-

déstörténeti irányelveinek) kidolgozása kétségtelenül a néprajzi múzeológia tárgy- és feladatköre.

Egyfelől tehát az első építési ütem befejezése, más oldalról a tudományos lehetőségek számbavétele szól a koncepció elkészítése mellett. Nem utolsó sorban ugyanerre ösztökél bennünket az elkészült első ütem szakmai igényű felülvizsgálata, valamint a szabadtéri néprajzi múzeológiában az elmúlt egy évtized során szerzett tapasztalataink. Végezetül pedig, hogy Somogyban ma is több száz lakó- és melléképületet ismerünk, amelyek történeti, etnográfiai, építészeti, esztétikai és szociális értéke(i) amellet szólnak, hogy az SZSZNGY-ben szolgálják tovább hététköznap történelmünk, magyarságunk és regionalitásunk megismerhetőségét.

Kaposvár, 1989. július-szeptember

Winkler Ferenc

ELŐZMÉNYEK

Vállalt feladatunkban — legalábbis idehaza — kevésbé járt úton haladunk. A nemzetközi gyakorlatban megvalósított szabadtéri néprajzi múzeumi koncepciót magunk nem ismerünk; tanulmányozására nem nyílt lehetőségünk. A hazai szabadtéri néprajzi gyűjtemények létesítésének történeti anyagaiban pedig valamiféle elvi iránymutatás, koncepció készítésének csupán kezdetleges hagyományaira bukkantunk. Írott koncepcionális előkészítő dokumentumokat sem a Göcseji Falumúzeumról¹, sem a Vasi Múzeumfaluról², sem az alföldi gyűjteményekről nem ismerünk³, jóllehet telepítési terve valamennyinek rendelkezésünkre állt. Az SZSZNGY-nek is csak telepítési tervével találkoztunk⁴, ám koncepcionális szakmai-elvi iránymutatása ennek sincs.

Sajátos helyzetben van e tekintetben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, ahol közismert szakmai, szervezeti és tudománytörténeti viták eredményeként több koncepció is napvilágot látott. Kiemelkedett közülük a Major Jenő, Tálasi István és Vargha László „ihlette”, HOFFMANN Tamás által készített változat⁵. Ez a koncepció idehaza a maga nemében egyedi, figyelemreméltóan előremutató, egyúttal az általunk ismert külföldi múzeumok megvalósulásából előhámozható „koncepciók” sorában is az egyik legkorszerűbb. Álláspontunk szerint méltán lett alapja a Szent-

endrén megvalósulóban lévő országos gyűjteménynek.

Vidéki szabadtéri néprajzi gyűjteményeink „koncepciójaként” — méginkább, sajátos koncepcionális szándékaiként — értékelhetjük azokat a regionális-megyei népi építészeti összefoglaló fejezeteket, amelyek egyik telepítési tervből se hiányoznak. Magunk hasznos szakmai összegzéseknek tekintjük azokat, melyek hű tükröi a hazai népi építészeti kutatás korabeli szemléletének és színvonalának. A társadalomnéprajzi szempontokat szinte teljesen mellőzték, vagy csupán érintették. Sajátos módon föl se merült bennük a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzi, településtörténeti, társadalom- és művelődéstörténeti kiegészítőjeként⁶, kiteljesítőjeként vállalható, vállalandó lehetőség — e tekintetben is megdöbbentő egységességet mutatnak. Szemléletük eredendően építészettörténeti-morfológiai, gazdaságtörténeti, üzemformabeli (alap)egységekben csak utólag, művelődéstörténeti összefüggésekben pedig szinte csak ösztönösen, esztétikai értelemben vagy egyáltalán nem is gondolkoztak⁷. Csupán megjegyezzük, hogy sajátos e jelenség, mert a zalaegerszegit kivéve a vidéki szabadtéri néprajzi gyűjtemények terveinek készítésekor már rendelkezésre állt a HOFFMANN-féle koncepció, amely szakítva a korábbi szemlélettel, múzeológiai alapegységének már nem az építményeket, hanem a paraszti üzemformát s annak mindenkori társadalmi és művelődéstörténeti környezetét tekintette. Hogy mintának mégse szolgált másutt, akárcsak „átdolgozási” mintaként — ezt elsősorban tudománytörténetileg illik majd vizsgálat alá vonni; magunk itt nem foglalkozunk vele.

Szándékunkban sincs minősíteni a szabadtéri néprajzi múzeumok koncepcionális kérdéseiről elmondottakat amikor summásan megállapítjuk: fentieket szem előtt tartva s a szentendreit leszámítva, valamennyi szabadtéri néprajzi gyűjteményünk többé-kevésbé falusi-mezővárosi építészeti rezervátumot, rendezett építészeti-településmorfológiai parkot körvonalaz⁸. Ebben az összefüggésben csupán részleges üzem-, társadalom- és művelődéstörténeti tükrökre a hagyományos, vagy különösen a megváltozó falusi-mezővárosi életformának⁹.

Látható, hogy a SZSZNGY fejlesztési koncepciójának elkészítésekor több irányú hiánypótlással kellene megbirkóznunk. Somogy, vagy akár a Szennán eddig demonstrált Zselic és Belső Somogy tradicionális falusi-mezővárosi építészetről is éppoly keveset tudunk ma, mint a Gyűjtemény tervezésének idején. A fejlesztési koncepció(k) elkészítésében hagyománytörő szerepet vállaltunk, mégha a szombathelyi második építési ütem szakmai vitáján időközben túl is vagyunk¹⁰. Nyíregyháza és Szombathely analógiájára megint valaki más készíti el a folytatás elképzeléseit, mint aki a gyűjteményt tervezte, ráadásul nyilvánvalóan egészen más rendelkezésre álló épületállomány alapján¹¹. Nem utolsó sorban: mind világosabban körvonalazódik a szabadtéri néprajzi gyűjteményeknek életforma-múzeumkénti jelentősége, mindinkább háttérbe szorítván bennük a korábban egyeduralkodó építészeti rezervációs jelleget. Magunk hivatkoztunk rá, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiegészítésének igényét eddig telepítési tervben

nem fedezték föl; az SZSZNGY-vel összefüggésben megkíséreljük módosítani ezt a hiányt. Végsősoron pedig egységes, néprajzi-művelődéstörténeti, vala mint regionális életformamúzeológiai tekintetben egésszé kell kovászolni a megépült s a tervezett ütem(ek)et.

Mindezt mérlegelve a SZSZNGY alábbiakban következő fejlesztési koncepcióját — a hozzátartozó, elengedhetetlen magyarázó összefüggésekkel együtt — magunk is inkább vitaanyagnak, mintsem átdolgozatlan formában végleges, megvalósítható, a telepítési tervek kidolgozására kész dokumentumnak tekintjük, mely ráadásul formájában s tartalmában egyaránt kísérlet.

A SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEOLÓGIA ÉS A SZSZNGY¹²

A szabadtéri néprajzi múzeológia idestova 100 esztendő. Gondolatát s gyakorlatát az észak-európai romantika nemzeti korszakának vége szülte. Az iparosodó, nemzeti karakterét vesztő, uniformizálódó európai társadalmak nemzeti önismeretének, önkeresésének egyik kiállításban is megtestesült formáját képviselte a szabadtéri (néprajzi) gyűjtemény az első világháború végéig¹³. E korszak sajáttsága, hogy áttelepítéssel létrehozott nemzeti parkmúzeumokat produkált. Mellettük a kezdetektől jelen vannak az eredeti helyükön őrzött — általában magányosan álló (csak lakóház) — „tájházak”¹⁴, a

lokális múzeumi forma napjainkig egyeduralkodó, ellentmondásos képviselői¹⁵.

A „scansenologica” első két korszakában létesült gyűjtemények koncepcionális kérdéseiről keveset tudunk; mai értelemben aligha léteztek. Inkább csak utólag válik kitapinthatóvá indíttatásuk egyrészt a hazeliusi példa, másrészt a nemzeti identitás keresése, valamint a műemlékvédelem speciális gyakorlatának többségükben domináló elemeiből. A két világháború között terjedtek el a regionális-táji park- és falumúzeumok, amelyek mind áttelepítéssel, mind részbeni áttelepítéssel, mind pedig e két módszer kombinációjával¹⁶ létrehozott együtteseket teremtettek.

A második világháború után a nemzeti gyűjtemények életrehívása csak ott jelentkezett, ahol addig hiányoztak. Túlnyomóan regionális vagy táji múzeumok, gyűjtemények, múzeumi hálózatok építése került előtérbe¹⁷. Ugyanebben az időszakban indult meg a szakmai szabadtéri néprajzi múzeumok tervezése-építése¹⁸. Ekkor született Franciaországban az „ecomusée”¹⁹.

A szabadtéri (néprajzi) múzeológia e száz esztendő során közismert gyakorlatot folytatott, melynek eredményeként a létrehozott gyűjteményeket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

1. az építmények eredete szerint
  - áttelepítéssel létrejött gyűjtemény,
  - eredeti helyén őrzött együttes v. épület,
  - kombinatív együttes (az első két változat együtt).

2. gyűjtemények gyűjtőkörzete szerint
  - nemzeti v. központi gyűjtemény,
  - regionális v. táji gyűjtemény,
  - lokális v. helyi-kistérségi gyűjtemény,
  - gyűjtőkörzet nélküli gyűjtemény v. kiállítóhely (tájház),

3. bemutató módszere szerint
  - parkmúzeum,
  - falumúzeum v. múzeumfalu,
  - ökológiai szabadtéri múzeum („ecomusée”).

A szabadtéri néprajzi múzeológia leggyakrabban alkalmazott létesítési eljárása ma is az áttelepítés. Az első két korszakban főleg olyan építményeket mentettek szabadtéri néprajzi együttesekbe, melyeket kuriozitásuk és/vagy régiségük tipizált²⁰. De az épületmentő szerep s a korabeli tudományos kutatatlanság egyaránt megkérdőjelezte az ilyenformán kiválasztott épületek reprezentatív, tipizáló értékét. Vagyis, hogy valóban képviselhetik-e valamely (nagyobb) táj (pl.) építészeti kultúráját, amely társadalmi rétegektől, foglalkozási ágaktól, a népesség

etnikai eredetétől — s mindezek együttes, folyamatos változásától — meglehetősen bonyolultan meghatározott fejlődési tendenciákat hordoz? Mivel pedig álláspontunk szerint a szabadtéri néprajzi gyűjtemények(nek) nem építészeti rezervátumok(nak kellene lenniök), hanem életformamúzeumok, fenti kérdés először nem is az építményekkel kapcsolatban vetődik föl, hanem a bemutatott életformával, annak jelenségeivel kapcsolatban.

A „scansenologica” — főleg a koncepció kidolgozása és a telepítési tervek készítésének időszakában — modellálási munka. Előzetes és folyamatos részletkutatásokra (többek közt: településtörténeti, történeti, gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti, építészeti, stb.) épülő összegzés-elvonatkoztatás, majd szintetizált eredményeink gyakorlati transzponálása. Lényegét tekintve pedig ugyanaz testesül meg e folyamatban, ami a szabadtéri néprajzi gyűjtemények minden egységének jellemzője: tipikusság és megismételhetetlen egyediség. Az épületek típus jellege pl. a legritkább esetben jelentkezik — különösen ma már — teljes épület alakjában. Nem is csoda, ha a korábban folyt (ha ugyan folyt valójában) tipizálási feladatok csaknem megoldhatatlan feladat elé állították az első két korszak gyűjteményeinek létesítőit²¹. Csak sejtjük, hogy részben ezért se igen törekedtek az első korszak gyűjteményeinek létrehozói regionális múzeumok felállítására. Ebben a nemzeti és a regionális szemléltetés érzékelhető különbségi öltének tesset. Hiszen a hozzánemértő számára is látványosabban különböz-

nek egymástól — azonos időszakokat vizsgálva is — a nemzeti gyűjteményekbe hordott regionális egységek teljesítményei (pl.: alföldi mezőváros-Őrség), mint a regionális gyűjtemény épületei (PL.: zalalövői hosszúház-zalalövői hajlított ház)²².

Valójában mindenfajta koncepció kialakításának sarkalatos pontjai a tervezett gyűjtemény vonzás- vagy gyűjtőkörzete. Ugyanilyen alapvető jelentőséggel bír a bemutató mód-szer(i)nek megválasztása is. Csak eldöntésük után tűzhető ki, milyen módon létesüljön a gyűjtemény: áttelepítéssel, eredeti helyen őrzéssel vagy kombinált módszerrel, esetleg az idő folyamán eleve megváltozó módszerekkel²³.

A szabadtéri néprajzi gyűjtemények ugyanis — mint a kultúra, a mindenkori környezet s az életforma — maguk is megváltoznak, kikövetkeztethetően vagy valójában is koncepciót módosítanak. Ennek nagyon sok oka lehet, részletezésüket mellőzzük. Annyi azonban bizonyos, hogy e folyamat a szabadtéri múzeológia belső fejlődésének tekinthető. Egyik legklasszikusabb — a SZSZNGY számára is irányadó — példaként idézzük a lillehammeri Sandvigske Samlinger regionális szabadtéri néprajzi gyűjteményét. A múlt század végén áttelepített gyűjteményrész regionális építészeti parkmúzeum, melyben az Anders SANDVIG gyűjtötte építményeket még csak különlegességük rendezte együvé.

A két világháború között e gyűjteményrészt nem fejlesztették tovább, s képileg is elválasztották a továbbfejlesztéstől. Tudomány- és művelődéstörténeti egységgé nyilvánították, majd kimondták, hogy ezek az építmények alkotják a maguk érintetlen formájában Maihaugenben az „építészettörténeti gyűjteményt.” A továbbfejlesztést maga SANDVIG folytathatta: ekkor már építészeti és településtörténeti kutatások alapján, koncepciózusan törekedhetett régiója Gudbrandsdal hagyományos, tipikus paraszti életformájának megjelenítésére. Előbb a szórványtelepülések vonultak be Maihaugenbe, a második világháború után bemutatták a havasi tejgazdaságokat, kiteljesítve ezzel a régió gazdaságtörténeti és életforma világát²⁴. Lillehammerben legújabbán norvég kézművestörténeti gyűjteményrészt alapítottak, amely — ellentétben a szabadtéri néprajzi gyűjtemény eddig elkészült regionális egységével — országos gyűjtőkörzettel rendelkezik²⁵.

A Sandvigske Samlinger csak igen felületesen vázolt, okosan átgondolt, koncepciózus fejlődése álláspontunk szerint Szenna továbbépítésének akár modelljeként is szolgálhat.

Modellt, lehetőségeket kutatván Európa szabadtéri néprajzi múzeumépítő gyakorlatában, el kell időznünk még egy picit a francia „ecomusée”-nél, az ökológiai szabadtéri (néprajzi) múzeumnál. Annakidején a SZSZNGY-t tervezői tudatosan élő faluban képelték el, vagyis olyan környezetben, amely valami-

féle értelemben tradicionálisan „jogfolytonos” környezetet teremt évtizedek múltával is a gyűjteményben demonstrált falusi világ számára, ugyanakkor például szolgálhat — többek között — az „anyaközség”-nek. Az SZSZNGY telepítésének ez az alapgondolata meglepően összecseng az ökológiai szabadtéri múzeum riviérei alapeszméjével, jóllehet az SZSZNGY telepítése körüli anyagban folytatott kutatásaink során nyomát se leltük annak, hogy az „ecomusée” közvetlenül befolyásolta volna a tervezők gondolkodását.²⁶ Az SZSZNGY-nek ez a telepítési kritériuma mindenesetre a maga korában igen modern gondolatot takart²⁷, mégha öntudatlan formában is.

George H. RIVIÉRE a 60-as évek végétől kísérletezett Galliában egy általa aktívnak nevezett szabadtéri kiállítási forma meghonosításával, melynek kereteibe a hazájában addig gyakorlatilag ismeretlen, tradicionális szabadtéri néprajzi kiállításmód is bekerült²⁸. Az ökológiai szabadtéri néprajzi múzeum summázott alapgondolata: adott vidékek, tájak, életterek csorbíthatlan, komplex bemutatására törekvő, aktív kiállítási forma, mely az építés helyén megőrzött és nem csupán hagyományos műemléki értelemben vett építészeti, ipar- és művelődéstörténeti emlékekre, teljesítményekre, a szóban forgó terület mindenkori népességére, valamint idegenforgalmára épül²⁹. Alapgondolatának homlokterében az ember és környezete kölcsönhatás-viszonyai állnak adott régióban, az idő (a történelem alakulásának) figyelembe vételével. Az ökológiai

szabadtéri múzeumban tehát a környezet a teljes életteret, vagyis a természeti és a kultúrális környezetet egyaránt és lehetőség szerint egyszerre jelenti. Mindkettőbe — magától értetődik — a múlt, a jelen s a jövő is beletartozik³⁰. A demonstráción túl az ökológiai szabadtéri múzeum folyamatos vizsgálati eredményeket szolgáltat adott térség(ek) lakói számára múltjukkal, jelenükkel s jövőjükkel kapcsolatban, amin keresztül az ott élők számára vidékiségük konkretizálódhat. Az ökológiai szabadtéri múzeumot annyiban érdeklik adott vidékek műemléki jellegű teljesítményei, amennyiben — akár eredeti helyükön, akár áttelepítve — történelmileg komplex formában hiteles megtestesítői a szóban forgó vidék evolutív fejlődésének. Ez a múzeumtípus legközvetlenebb alkotó elemének: alanyának és tárgyának tekinti adott vidék(ek) társadalmát, azaz az ott élők összességét, amennyiben azok hajlandók komolyan venni lehetőségeiket az általuk lakott, birtokolt terület(ek) fejlődésének, alakulásának sorsára.

Az ökológiai szabadtéri múzeum tehát egyfelől jóval szélesebb értelmű, tárgykörű a hagyományos szabadtéri néprajzi múzeumnál. Másfelől időközben túllépett Franciaország határain s Európán kívül is teret hódított — elsősorban a hajdani gyarmatbirodalom természeti népeinek körében.³¹ Nem utolsó sorban: nyilvánvaló, hogy az ökológiai szabadtéri múzeum csak regionális múzeumtípust képviselhet.

Vállalt témájuk, tartalmi összefüggésrendjük tekintetében oly egységesnek mutatkoznak Európa szabadtéri néprajzi gyűjtemé-

nyei, hogy bármiféle kiemeléstől bizvást eltekinthetünk. Majd minden gyűjtemény elkötelezte magát amellett, hogy a hagyományos falusi életforma bemutatását nem szakította el sem a városi, sem a nagybirtokos-nagyüzemi életforma s gazdálkodás összefüggésrendjének vállalásától³². Az iparosság, a kereskedelem és a piac bemutatása mellett egyházi és világi építmények sora jelenik meg, mellettük sok helyen ott állnak az uradalmak, nagybirtok központok épületei, ahogy többségükben a városi-mezővárosi vagy kikötői polgárságot is megtaláljuk. Már Skansen példát mutatott e tekintetben Skogaholm herregárd vállalásával s álláspontunk szerint e tekintetben sem hibás a hazeliusi eszme. A hazai szabadtéri néprajzi gyűjtemények demonstrálta életformakép, társadalomszerkezet az egykori cselédvilág és annak átalakulását megjelenítő teljesítmények híján egyszerűen csorba. A vállalkozásra „ítélt” hagyományos típusú paraszti gazdaság mellett ott a helye szabadtéri néprajzi gyűjteményeinkben a magyar társadalom jelentős hányadát kitevő, nem kockáztató, viszonylagos egzisztenciális biztonságban élő cselédség életformájának is, akiknek ráadásul a második világháborút követően döntő szerep jutott a hagyományos falukép és -társadalom, a tradicionális paraszti gazdasági tudás átalakításában, elsorvadásában. Teljesítményeik megjelenítése a társadalmi berendezkedés, a gazdálkodás-megélhetés, az életforma olyan összefüggéseire, sajátosságaira irányítja a figyelmet didaktikus módon, amelyek — nem eltúlozva arányaikat — csak szélesíthetik a szabadtéri néprajzi gyűjteményeinkben rejtőző művelődéstörténeti üzenetet.

Mivel a koncepcióban is érintjük, szólnunk kell még a szabad-
 téri néprajzi gyűjtemények történetileg kialakult legspeciá-
 lisabb változatáról, az ún. „tájházakról”. Hazai formájuk-
 ban, szervezeti betagozódásukban, demonstratív módszereiket
 valamint funkciójukat-üzenetüket s gyűjtőkörzetük (hiányát)
 tekintve — egyetlen kivételt leszámítva³³ — semmilyen kri-
 tériumát nem meríthetik ki a szabadtéri néprajzi gyűjtemény
 fogalomkörének³⁴, legföljebb a népinek nevezett műemlékvéde-
 lem sajátos építészeti szempontjait valamint az idegenforgal-
 mat elégíthetik ki. Abban az értelemben, szerepkörben, mely-
 ben a múlt század végi Svédországban megjelentek, ma nálunk
 egyszerűen nem funkcionál(hat)nak³⁵. Álláspontunk szerint
 jövőjüket épp a szabadtéri néprajzi gyűjteményekkel kapcsolat-
 ban célszerű átgondolni.

Az 1978-ban megnyitott SZSZNGY a legifjabb s a legkisebb du-
 nántúli szabadtéri néprajzi gyűjteményeink sorában. Tanul-
 mányterve³⁶ két helyen érintett koncepcionális kérdést:

„A telepítés alapkoncepciója egy íves vonalvezetésű utca, mely
 a dombvonulatot követi... vonalvezetése a műemlék református
 templomhoz kanyarodik vissza, tehát a házak főhomlokzatokkal a
 templomra néznek.”³⁷ Másutt: „...a jellegzetes lakóépületeket,
 mint a szennai népi építészet szép emlékeit „in situ” szeret-

nénk védeni, eredeti helyükön, eredeti állapotában."³⁸

Leírva és leíratlanul a SZSZNGY arra vállalkozott, hogy a talpas-vázás zselici és belső somogyi faépítkezés napjainkig fennmaradt „legszebb” építményeit mutatja be, áttelepített és eredeti helyén őrzött — az építmények eredetét illetően — vegyes formában³⁹. Magját az 1785-ben emelt ref. templom s a lelkészlakás adja. A községben eredeti helyén védeni tervezett házak közül csak a Zóka-féle portalakóháza maradt meg az Árpád-utcában, amely a gyűjteményhez tartozik.

A tanulmányterv népi építészeti összefoglalóját KNÉZY Judit írta⁴⁰. Összességében is sejtetni engedte, hogy a tervek készítésekor a tervezők igen nehéz helyzetben voltak, mert sem településtörténeti, sem részletes, megbízható építészeti kutatások nem folytak korábban Somogyban. Ez a helyzet azóta se változott meg alapjaiban. Kétségtelennek tetszik, hogy ez, valamint a 70-es évek elejének hazai „scansenológiai” tendenciái indikálták együttesen, hogy a halaszthatatlan épületmentő feladatot, ezen belül is egyetlen alaptípus demonstrálását vállalta a gyűjtemény.

A tanulmányterv társadalomnéprajzi vetületét illetően abban két nagygazda egész telket (Csököly, Kisbajom) és két szegényparaszti féltelket (Rinyakovácsi, Gige) terveztek. A sző-

lőhegyre egy uradalmi (Szalacskahegy) s két paraszt(polgár)i présház pincét (Szilvásszentmárton, Tapsony) szántak. A mellék- és kiegészítő építmények között drávamentit éppúgy találunk mint külső somogyit. Meg kívántak valósítani továbbá egy temetőt (a templom mellett), valamint egy szabadtéri színpadot. Már e tanulmányterv jelezte — legalábbis térképvázlatán, — hogy számol egy következő építési ütemmel, ám erről érdemileg mélyen hallgatott.

Nem elemezzük ki e helyt tételesen az elkészült szabadtéri együttest, csupán alapvetőnek tartott csomóponti kérdéseire igyekszünk rávilágítani; olyanokra, amelyeket a fejlesztésnek mindenképpen tekintetbe kell vennie. Eszerint az elkészült együttes minden építménye a tagosítás alatt vagy után épült. A terv egyik alapszempontja szerint annak az időszaknak az uralkodó telekformáját és elrendezését kívánták megvalósítani (két egész- és két féltelék formájában), ami a választott épületek építésének időszakát jellemezte⁴¹. (Sejteti a terv az ötödik portát is, amelyről itt konkrétum nincs, később pedig következetesen „drávamentiként” szerepel⁴², ám hogy miért épp drávamenti, s hogy magyar vagy horvát, erről mitse tudunk.)

Mind a négy lakóház belső somogyi. A Zselic építészeti világa melléképületekben öltött testet. A belsők az 1860-1920 közötti időszak módos és szegényparaszti, református vilá-

lágát idézik Belső Somogyból. A csökölyi porta minden építménye Csökölyből való. Különleges értéke — országos jelentősége okán — a gyűjteménynek a szalacsikai uradalmi dézsmapince⁴³.

Az „alapkoncepcióban” vázolt s Szombathely analógiáját sejtető félköríves utcakép, homlokukkal a templomra tekintő lakóházakkal, megvalósult. Ugyanígy az élő faluba telepítés is. Hogy a félköríves utca kialakításában mennyi Szombathely hatása, mennyi a műemléki templom látványszervező ereje, illetve a templomdomb kiszabta lehetőségek átgondolt számbavétele, ma már aligha kideríthető. Az élő faluba telepítés szándékának azonban egyszerűen ellentmond a mesterségesen kialakított „beltelkek” szembefordítása a faluval, annak telkeivel, ilyenformán a templommal is. Szenna telkei — közismert okoknál fogva — udvarukkal futnak a templomdomb felé⁴⁴. Ilyenformán a templom a gyűjtemény építményeivel összefüggésben épp egyik legfontosabb művelődéstörténeti tartalmát veszítette el.

Az idézett telepítési tévedés miatt nem sikerülhetett egyik beltelken se megvalósítani az építés idejében uralkodó telekforma megközelítő kialakítását sem. A szembefordítás miatt megnyomorítja hosszában e telkeket a templomdomb, illetve az annak oldalába tervezett „színpad”, másfelől a gyűjtemény ívben futó kerítése. Az épületek korát már jeleztük; az első három telek mesterséges szabálytalansága azonban a tagosítás alatt illetve végére már egyáltalán nem jellemző, nem tipikus.

Megvalósított alakjukban e telkek legföljebb a tagosítás alatti, részben még rendezetlen viszonyokra, telekformákra emlékeztethetnek. A nagykorpádi telek arányaiban egyszerűen torz; csupán a somogyszobi, ötödik telek közelít arányai-ban s méretében a szobi telekarányokhoz, de hossza ennek is mesterségesen rövid. Így ezek a telkek sem a módos paraszti egész-, sem a szegényparaszti féltelkek hiteles demonstrálását nem vállalhatják. S ha most ugyane tekintetben vizsgáljuk az Árpád-utcában álló Zóka-féle házat (csak lakóépület!), azt látjuk, hogy az nem fordul szembe se a templommal, se a falu eredeti fekvésű, beépítésű telkeivel. Ugyanakkor szembe-fordul a gyűjteménnyel, amelynek szerves tartozéka. Ad absurdum: nem más, mint egy „tájház” a szabadtéri néprajzi gyűjtemény kereteiben...

A SZSZNGY mind tervezése, mind pedig megvalósítása során ki-lépett a Zselic és Belső Somogy kereteiből. Ezt mégis kifeje-zett erényének tekintjük, hisz azt is jelzi, hogy bizonyos jelenségek tekintetében a feltételezett kistájak fedik egymást megyénkben, legalábbis az életforma összefüggésében mindenkép-pen. Utaltunk arra is, hogy a SZSZNGY egyetlen építménytípus-ban gondolkodott és építkezett. Variánsait (pl. keresztszele-menes) nem mutatja föl. Valójában a gyűjtemény talpas-vázás épületeit — ideértve a Zóka-féle házat is — elsősorban ré-giségük tipizálta, építéstechnikai és nem építészeti típust

képviselnek. Ez pedig sajátosan építészeti parkmúzeum jellegét kölcsönöz a gyűjteménynek; olyasféle építészettörténeti egységgel állunk szemben, mint Maihaugenben.

A tanulmányterv bevezetőjéből az olvasható ki, hogy a tervekészítés folyamatában alig vonták be a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, s ennek az eddig tárgyaltakon túlmenő következményei is akadnak, amiket itt nem tárgyalunk. E mulasztás annál jelesebb, mivel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum déldunántúli tájegysége a legsúlyosabb kompromisszumokkal létrehozott szentendrei típuskutató és -alkotó munka eredménye. Négy megye 750 települését, tucatnál több etnikai csoportját, három jeles nemzetiségét kell a központi gyűjteményben mindössze nyolc (!) portán megjeleníteni, olyan terv alapján, mely eleve hangsúlyozta az alföldi lakóházterülettel való szoros kapcsolatokat⁴⁵. Idézi a régi típusú — úrbérrendezés előtti — halmazos, megosztott településszerkezet beltelkét, jelzi a pajtáskertet s utcába szerveződik⁴⁶. Átgondoltságában kisebb önálló szabadtéri néprajzi gyűjteményt szintetizál, amit bőséggel szabad s kell is kiegészíteni, „részletezni”.

Jelen formájában a két együttes alig utal egymásra: Szenna a-ligha tehet hozzá érdemileg Szentendréhez a mai formájában. A központi gyűjteményben ahány épület, annyi változat; arról nem is beszélve, hogy a szentendrei egység terjedelmében is jelentősebb a jelenlegi szennainál. Eddig elkészült épületei-

vel Szenna legfőbb építészettörténeti adalékokat szolgáltatathat Szentendre számára, míg az alapvető nagytáji összefüggésrendbe helyezi a jelenlegi szennai együttest. Úgy tetszik, mintha megvalósulásában Szentendre figyelt volna Szennára és nem megfordítva.

Összegezve: a SZSZNGY megvalósult első építési üteme vegyes típusú, táji építészeti parkmúzeum; álláspontunk szerint inkább sajátos építészettörténeti, mintsem életformakiállítás.

A SZSZNGY FEJLESZTÉSÉNEK IRÁNYELVEI

Hogy az elképzelt fejlesztés konceptcionális csomópontjait kitűzhessük, mindenekelőtt bizonyos irányelvekre lesz szükségünk. Elsősorban az elkészült első építési ütemből, Somogy sajátos viszonyaiból, valamint a szabadtéri néprajzi múzeumok európai történetében alkalmazott gyakorlatból kell kiindulnia minden szakmailag indokolható fejlesztési elképzelésnek. Csak az ezek szerint megválasztott irányelvek alapján határozhatunk — egyelőre elméletileg — konceptcionális irányt egy elképzelt tartalmi-területi bővülés számára.

Előljáróban igazoltuk, hogy a SZSZNGY első építési üteme mind koncepcionális tartalmát, mind megvalósulását tekintve vegyes típusú⁴⁷ táji építészeti parkmúzeum. Mai formájának kialakulása tudomány- és művelődéstörténetileg viszonylag „tisztá”, ám „scansenologicailag” ellentmondásos formát hordoz. Az általunk alapvetőnek ítélt gondok közül is kiemelkedő szaktudományos (regionális) kutatatlanság (a részletkutatások hiánya) tekintetében ma is alig állunk kedvezőbb helyzetben, mint 15 évvel ezelőtt. Ezt szem előtt tartva, s tekintetbe véve, hogy ma már a szabadtéri néprajzi gyűjteményt magunk nem építészeti rezervátumnak, hanem — akár Szentendre analógiájára — életformamúzeumnak tartjuk, az elképzelt fejlesztés szaktudományos lehetőségei sajátosan behatároltak, ugyanakkor számbavehető összefüggésrendszerét tekintve nehezen megkérdőjelezhetők.

A fejlesztési irányelvek között először a regionalitás kérdésében kell mértéket állítanunk a SZSZNGY számára, kijelölve ezzel (új) gyűjtő- illetve vonzaskörzetét. Mint jeleztük, az eredeti tanulmányterv se tudott belül maradni — jóllehet inkább műemlékvédelmi s nem életforma-tipizáló okoknál fogva — Belső Somogy és Zselic keretein. Azt is jeleztük, hogy a tagosítást megelőző osztott településszerkezet meggyeszte általános településképet jelentett⁴⁸, ahogy a tagosítást követően az utcás falvak kialakulása, elszaporodása⁴⁹.

Somogy 19-20. századi társadalom-, gazdaság- és művelődéstör-

téneti — életformabeli — változásait, részben épp a rendelkezésünkre álló szakirodalmi forrásanyag, valamint helyszíni kutatások eredményeként, sajátosan másként látjuk, mint kutatóink többsége: álláspontunk jobban közelít a századforuló szemléletéhez és statisztikai adatainak értelmezéséhez. Valójában elég nehezen, erőszakoltan és ellentmondásosan tudnánk csak érdemi különbséget tenni a „hagyományos” etnikai — sokkal inkább napjainkig tájföldrajzi — csoportosításban elkülönített kistájaink⁵⁰ között. Markáns elkülönülést még leginkább az etnikai hovatarozás (fennmaradása) jelez, az is főként a megélhetés forrásvidékéről: dohánykertész német, kishemesi (református) magyar, vállalkozó típusú, birtokos magyar vagy német paraszt(polgár), (római katolikus) magyar vagy horvát uradalmi cseléd, stb. E képet differenciálják tovább településenként a társadalmi rétegek és azok aránya, s ez a kép már — általában — a települések arculatában is megjele-
 nik (legalábbis századunkban): „cseléd falu”, „gazda falu” vagy egyszerűen csak „a falu”, „zsellérfalu” — egyazon településen belül (pl.: Somogyeszi). Ma sokkal inkább úgy tűnik, mintha Somogyban nem egészen a „klasszikus” értelmű etnikai csoportokról beszélhetnénk a 19-20. században, hanem sokkal inkább egy-egy település(csoport) emelkedett ki valamilyen sajátos okból szűkebb környezetéből⁵¹ (Berzence, Buzsák k., Csököly, Csurgó, Döröcske, Gyékényes, Karád, Lakócsa k., Nagybajom, Pátró k., Szenna, Szil, Szulok, Törökkoppány, Vid.).

Regionális és nagytáji összefüggéseket szem előtt tartva, az életforma(változás) tekintetében aligha reprezentálhatja a Szennán megépített első ütem mindazt, amitől megyénk valamilyen különállást testesít meg a déli Dunántúlon, de a fenti tekintetben önmagában még Belső Somogyot és a Zselicet sem. Ugyanez a helyzet az életforma-azonosságok nagytáji demonstrálásával kapcsolatban. Itt csupán a legfontosabb, az életformát a 18. századtól kezdve tipizáló értékű hiányra mutatunk rá: sem a zselici, sem a belső somogyi németek⁵² nem jelennek meg a gyűjteményben, ahogyan vallástörténetileg (egyaránt) illúzió a gyűjtemény jelenlegi formájában sugallt „kálo-mista” világ. Ugyanakkor a katolikusok felelevenítése elsősorban a nálunk „scanszenologicialag” oly vitatott, elutasított uradalmi cselédség megjelenését eredményezné, különösen az elkészült egységgel, valamint Külső Somoggal kapcsolatban⁵³. Az általunk már eddig is idézett osztott településszerveződés, valamint a mai értelmű faluvá növekedés folyamatának épületekben megtestesülő állomásairól ugyancsak hallgat az első szennai építési ütem⁵⁴.

Ha azt vizsgáljuk, mit és milyen módon testesítenek meg az első építési ütemben megjelent építmények, valamint hogy ezt milyen összefüggésrendben teszik, az ilyen értelemben sugallt kép éppúgy hiányos, mint etnikai-, vallás-, társadalom- illetve üzemtörténeti értelemben⁵⁵. Belső és Külső Somogy vállalkozói

parasztpolgársága körében a tagosítást követően a múlt század második felében indult meg egyfajta látványos — föld- s kőépítményekben megtestesült, — bár életformájukban ellentmondásosan jelentkező átalakulás, bizonyos kistáji jellegű differenciálódás, mely inkább csak egyes településeket emelt ki környezetükből. Az az építészeti látvány és tartalom, ami az első szennai építési ütemben megjelenik, a századfordulótól Belső és Külső Somogyban, a Kanizsa környéki kishemesi településeken valamint a Vízmentén és a Balatonmelléken már inkább a szegényedő paraszti rétegeket és a zsellérséget jellemzte általánosan, míg a birtokos gazdákat, polgárokat, kereskedőket és iparosokat az egyre inkább terjedő kőépítkezés⁵⁶. A belső berendezés fokozott ütemű polgári mintára történt elrendezése⁵⁷ ettől kezdve ugyancsak a változás és terjedés fokozott ütemét mutatja. Külső Somogy és — e tekintetben egyedülállóan — Szulok németiségének házait a balatonfelvidéki jellegű paraszti barokk is befolyásolni látszik a múlt század utolsó harmadától, míg a Vízmentén ugyanebben az időszakban a Zselicből ide folyamatosan kiköltöző⁵⁸ németek ház- és lakáskultúrája hatott erősebben.

Sajátos módon — jóllehet, az eddig előadottakból kikövetkeztethetően — nem gazdagítják a Szennán megépült első ütem társadalmi- és életformaképét megyénk tájházai sem⁵⁹. Valamennyi csak lakóépület. Többségük ellentmondásos szerepet tölt be

megyénk művelődéstörténeti arculatában; szerepük újragondolása a koncepcióban alternatív kiegészítőként jelentkezik.

Településtörténeti és -szerveződési tekintetben Somogy falvai ugyancsak a múlt század harmadik harmadától kezdtek valójában faluvá cseperedni, a maguk nyilvánvaló történelmi, kistáji és időbeli eltéréseivel együtt⁶⁰: ekkor szaporodtak meg a falusi iskolák, kocsmák, vegyeskereskedések, az egyletek, gazda-, iparos- és olvasókörok, stb. A fölpezsdülő közösségi élet teljesítményei ugyancsak nem hiányozhatnak a differenciálódó, átalakuló életforma képéből⁶¹.

Az eddig előadottak álláspontunk szerint segítséget nyújthatnak a SZSZNGY fejlesztési koncepciójában vázolható regionalitás mértékének kijelölésében. Álláspontunk e tekintetben ugyanaz, ami annakidején Szombathelyt és Nyíregyházát vezérelte valamint Ópusztaszer gyakorlatából máig előhámozható: A SZSZNGY fejlesztésében a regionalitás mértékét a történeti Somogy megye jelölheti ki. Úgy véljük azonban, hogy sem az egykori, sem a mai megyehatárokhoz nem ésszerű, tudományosan nem is megalapozott feltétel nélkül ragaszkodnunk. A szabadtéri néprajzi gyűjteményeket nem topográfiaailag építjük, hanem bennük tipizáló értékű életforma-modelleket keresünk, amiknek ránk maradt egyes emlékeit — amennyiben csakugyan ilyen értékek — akár a szomszédos megyékbe átnyúló területről is el

szabad hozni⁶².

A lehetséges fejlesztés számára a legegyszerűbb a létrehozás kiviteli módszerének körülhatárolása. Ezt csak áttelepítéssel illetve rekonstrukcióval tartjuk elképzelhetőnek, egészen addig, amíg valamiféle múzeológiai és művelődéstörténetileg elfogadható modellt nem sikerül kidolgozni a hazai tájházak létesítésében. Amíg ez megoldódik, tájházainkat nem tekintjük megközelítőleg se olyan értékű, életformát tipizáló emlékeknek, amilyenek szabadtéri néprajzi gyűjteményeink lehetnek. Amint hogy a már idézett skandináv illetve lengyel mintájú diaszporatikus szabadtéri néprajzi gyűjtemények megvalósulását is illuzórikusnak véljük idehaza⁶³.

Végére hagytuk a legösszetettebb kérdéskört, amely a választható bemutatói módszert érinti. E kérdéscsoport megválaszolása adja az érdemi iránymutatást fejlesztési koncepciónk számára — a fentiekkel összefüggésben, — itt időzünk el legtovább.

A SZSZNGY-t élő faluba tervezték, s úgy tetszik, ennek összefüggéseit s konzekvenciáit nem gondolták — talán nem is gondolhatták? — végig következetesen annakidején, mint ahogy a felkínált lehetőségeket sem. Szigorúan történeti aspektusból nézve, ti. hogy majd a mindenkori működő település értelmezne

a látogató számára a gyűjteményt eleve didaktikus módon, ez egyszerűen illúzió, abban a formában mindenképp, ahogyan eddig megvalósult. Álláspontunk szerint azonban nem is ez az élő faluba telepítés legfontosabb előnye. Őszintén szólva pillanatnyilag elég nehezen tudunk elképzelni olyan alternatívákat, amiket az élő település lakóira erőltetve azoktól elvárhatnánk, s hogy ettől majd egyszerre csak sajátos kis helyi ökológiai szabadtéri múzeummá változik a gyűjtemény s a vele kénytelen-kelletlen együtt élők faluközössége. Egyelőre csupán indirekt csatornákon próbálkozhatunk (ld: alább.).

Ennél megfoghatóbb problémát képvisel az elkészült ütem s a további fejlesztés(ek) egymáshoz való viszonya. Ahogy utaltunk rá, az első építési ütem annak mai formájában nem más, mint értékes építményeket felvonultató népi építészeti rezervátum. Álláspontunk szerint aligha lehetséges — arról nem beszélve, hogy valószínűleg nem tisztességes, tudományosan megkérdőjelezhető és szükségtelen is — az utca bármilyen volumennű, aspektusú továbbépítésével azoknak az ellentmondásoknak a történelmileg hitelesíthető, életformát tipizáló-karakterizáló feloldása, amelyekre rámutattunk, s amelyek a jelenlegi együttesnek egyik alapproblémáját jelentik. Ezen a ponton kínálhat számunkra szakmailag, művelődéstörténetileg egyformán bevált megoldást Maihaugen idézett példája. Úgy véljük: a szándék s a munka, mely a jelenlegi együttest Szennába mentette, mind tudománytörténetileg, mind erkölcsileg megkérdőjelezhe-

tetlen. Hibátlan szabadtéri néprajzi gyűjteményt magunk sem ismerünk. S különben is: mi értelme volna akár letagadni az eddigi munkát, akár eltorzítani azt? Meggyőződésünk szerint — az oldalról tehát — az idézett norvég példa szerint — azt ajánljuk, alkossa ez az első ütem a fejlesztési koncepció számára a szennai építészettörténeti gyűjteményt, minden erényével s hibájával együtt a lehető legérintetlenebb alakban. Másfelől azonban — ezen túlmenően is — szerepet kell találni az első építési ütem számára az elképzelt, kibővített szabadtéri néprajzi gyűjteményben. E tekintetben pedig többnek kell lenni az öt portának építészeti rezervátumnál, építészettörténeti gyűjteménynél. Többé kell váljon mind történeti, mind típus értékben. Hogy ez megvalósuljon, érdemes minimális kikerekítésén töprengeni, de végrehajtását csak egy végleges, egységes koncepció és a már kidolgozott telepítési tervek összefüggésében megkezdeni.

Nem véletlenül időztünk az előzők során hosszabban az ökológiai szabadtéri múzeumnál. A SZSZNGY mikroklímája⁶⁴ gyakorlatilag még csak a virágos előkertekben öltött testet. Az egykori jelentős vadgyümölcsészetnek — ami éppen az utca képviselte korszakra sorvad el — emlékét sem képes ma a megépült együttes idézni, jóllehet még a múlt században is életformát meghatározó szereppel bírt e foglalkozás. Gyűjteményünk makroklímája a település és annak természetes környezete, valamint az ezt folyamatosan átalakító (helybeli) ember; a gyűjtemény

újdonsült regionalitása okán pedig — potenciálisan — Somogy megye. Látszólag vissza is kerültünk ezzel az élő faluba telepítés problémájához. Ám ennél többről van szó. A gyűjtemény a helybeliekkel való kénytelen együttélésből már vizsgázott; az ellenséges szemléleten feltehetően csak lépésről-lépésre, indirekt módszerekkel lehet változtatni. S ebben a pusztaszeriek itthon is irányadó példáját tekintjük kiindulópontnak, mivel a fejlesztéshez is kötődhet: az elképzelt fejlesztésbe olyan módon kell bevonni az építmények anyatelepüléseit, mint Pusztaszeren tették⁶⁵, ez lenne az indulás. Ilyenformán egyfelől a megye jelentős számú települése kerül közvetlen alkalmi kapcsolatba gyűjteményünkkel; ezen keresztül tán a helybeliek értékítélete is módosul. Nem állítjuk, hogy ezzel már itt is a hazai ökológiai szabadtéri múzeum kezdete. Ez csak a kezdet. Kiteljesedni csak az építkezés befejezését követő működtetésben fog az idézett francia példát alapul vevő aktív múzeumforma. Ennek kidolgozása tendencia, ennél fogva folyamatos, másfelől a konkrét regionális viszonyokhoz kell igazodnia. Kik munkálásának elemei a hagyományos értelmű népművelés, a sokirányú és tudományosan megalapozott propaganda valamint az idegenforgalom (elsősorban a belföldi!) sajátos szempontjai — ilyenformán egy üzemelési koncencióra tartoznak, amely tudományos és népszerűsítő egyaránt. Az anyatelepülések ajánlott bekapcsolása a létesítés folyamatába csupán elindítója lehet azon az úton, mely az ökológiai szabadtéri múzeumra vezet.

Összefoglalva: a SZSZNGY fejlesztésének kidolgozásakor az alábbiakat célszerű szem előtt tartani:

1. A SZSZNGY olyan regionális szabadtéri néprajzi gyűjtemény, melynek gyűjtő- illetve vonzáskörzete a történelmi Somogy megyét érinti.
2. A megvalósítás módszerei lényegileg nem változnak: a tudományosan megalapozott rekonstrukció és az áttelepítés dominálnak.
3. A bemutatási módszer tekintetében célszerű elszeparálni látható módon is az első ütemet („építészettörténeti gyűjtemény”), majd a létrejövő új egészben elhelyezni. A fejlesztés megindításával célszerű kísérletet tenni az ökológiai szabadtéri múzeummá fejlődés irányába.
4. Minden bizonnyal szervezeti és pénzügyi kérdéseket is érinteni kell egy koncepcionális fejlesztésnek.

A SZSZNGY FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI (KONCEPCIÓ)

Amikor a SZSZNGY fejlesztésének lehetőségeiről beszélünk, minden bizonnyal két alternatíva ütlik szemünkbe. Mindkettő a megépült első ütemből indul ki, csak más-más formában veszi azt tekintetbe. Mindkét lehetőséget számba vesszük.

Az egyik változat szerint a fejlesztés elsődleges színtere az első építési ütem. Folytatni kívánja a befejezetlennek tekintett utcát, s csak akkor számol esetleges új területek beépítésével, ha itt minden talpalattnyi helyet kihasználta.⁶⁶ Magunk úgy vélekedünk e változatról, hogy — tekintetbe véve a megépült első ütem eddigiekben vázolt ellentmondásosságát, valamint annak tudomány- és művelődéstörténeti értékét, — etnográfiaailag hiteles formában aligha valósítható az meg. Sem korban, sem épületanyagban, sem koncepcióban nem tudjuk elképzelni e terület jelentős mértékű bővítését, jóllehet bizonyos meglévő terepadottságok (pl. vizesárok — malom, stb.) elméletileg nem zárják ki ezekhez igazodó építmények felállítását. Azok valóságos etnográfiai és művelődéstörténeti összefüggésrendjét magunk ma már mind kevésbé tudjuk megtalálni.

A másik változat az Irányelveinkben foglaltakat veszi alapul. Először is önálló egységként kezeli az első ütemben megvalósult öt portát, mintegy belső somogyi utcaként, amely a tagosítás alatti és azt követő múlt századi állapotokat testesíti meg. Annak legföljebb — későbbi — minimális igényű kiegészítésével számol, míg a fejlesztést a jelenlegitől területileg jól elkülöníthetően képzei el. E változat az első ütem alapvonásaiban elemzett sajátosságaiból indul ki. Koncepcióban fejezetünk e változatot igyekszik körvonalazni.

A második változat egy a történeti Somogy megyét ré-

giójának (vonzáskörzetének vagy gyűjtőterületének) tekintő életformamúzeummal számol. Az első ütemet, annak alig érintő formájában, a SZSZNGY építészettörténeti gyűjteményeként kezeli, az eddigiekben idézett lillehammeri példa szerinti értelemben. Jelentős mértékű területfejlesztéssel számol, melynek központja az első ütem mögött húzódó Lázi-hegy nagy része⁶⁷, a további építkezést csak e területen képzei el⁶⁸. Feltételezi a jelenlegi területtulajdonossal való — egyelőre magától értetődően nem konkretizálható — szoros (pl. akár vállalkozás szerű, vagy alapítványi jellegű) együttműködést, egyúttal érinti a gyűjtemény jelenlegi szervezeti kereteit is. Megvalósításának módszerei között jelentős szerephez juthat a tudományosan is megalapozott rekonstrukció, amitől az első építési ütem még szigorúan elhatárolta magát⁶⁹.

Időben a 19. század végétől, utolsó harmadától igyekszik nyomon kísérfni és tipizálni az életforma megváltozásának folyamatát, regionális, kistáji vagy települési egységekben gondolkodva, indokolt esetben akár napjainkig történő demonstrálással.

Nem kívánja megismételni az építészettörténeti gyűjteményben bemutatott lakóház típusát (jóllehet, elképzelhető, hogy esetenként arról sem mondhat le), ugyanakkor a mindenkori lakó- illetve beltelket tekintti sérthetetlen mértékű alapegységeként, szem előtt tartva annak esetleges formai-üzemszervezeti változatait is. Feltétlenül szólni kíván az osztott telepü-

lésszerkezetről — mely századunkig több helyt fönmaradt, — lehetőség szerint annak mindkét változatáról, s az építészettörténeti egységtől elkülönített, tájféldrajzilag-üzem-szervezetileg mégis világosan kötődő formában.

Konceptcionálisan egyelőre továbbra is kénytelen az eddig alkalmazott tájféldrajzi eredetű kistáji elnevezésrendben gondolkodni (Belső Somogy, Drávamellék, stb.), amit azonban csak munkahipotézisnek tekint: a tudományos kutatás előrehaladtával ez módosulhat.

Az ökológiai szabadtéri néprajzi múzeumi gondolat jegyében ki kívánja használni a Zselici Tájvédelmi Körzet közelségét⁷⁰, ahogy nem idegen elképzeléseitől egy szakemberek által kidolgozott táj- vagy növényféldrajzi rekonstrukció — vagyis nem parképítés — a fejlesztés és az építészettörténeti gyűjtemény területén egyaránt.

Társadalomtörténetileg megkísérli vázolni a parasztpolgárság, a kisbirtokosok s a kismemesség, a zsellér- és cselédéletforma bemutatását, ugyanakkor utalni kíván a falusi iparosság és kereskedők, esetleg — lehetőségei adtán — a községi szegénység (közszegénység) életformáját.

Összefoglalóan igyekszik megragadni a századforduló körül ál-

talánosan végbement, mai értelemben vett faluvá alakulás folyamatának megtestesüléseit, amennyiben egy „közintézményeiből” össze telepített „faluközpont” vállalására is kísérletet tesz (községháza, bolt, kocsmá, iskola, körök és egyesületek, stb. bemutatása)⁷¹.

Mind műemléki, mind életformamúzeológiai tekintetben érintenünk kell a meglévő somogyi tájházak kérdéskörét, éppen a továbbfejlesztés elképzeléseivel kapcsolatban. Álláspontunk szerint ezt a kérdéskört a legnehezebb megnyugtató módon rendezni, szakmai értelemben mindenképp.

Mindezeket szem előtt tartva a SZSZNGY továbbfejlesztésének később kidolgozandó telepítési terveiben elgondolásunk szerint az alábbiak lehetnének a koncepcionálisan irányadók.

A megyei jellegű regionalitás megvalósulását tekintve a fejlesztés kistáji értelemben Belső Somogy, Vízmente és a Zselic, a Drávamellék és a Balatonmellék, valamint Külső Somogy megjelenítésével számolhat. Kérdéses a buzsáki csoport megjelenítése, mivel nehezen tudjuk eldönteni pillanatnyilag, képvisel-e életformabeli különállást az itteni elmagyarosodott etnikum a külső somogyi más magyarsághoz képest. Az elősorol-

takhoz csatlakozna egy az előbbieken hivatkozott „faluköz-pont”, valamint egy uradalmi puszta, két-három építményével. Megvalósítandónak érezzük ugyanakkor a pajtáskert illetve a Vízmentén századunkig fennmaradt szérűskert rekonstruálható alaptípusát. A pajtáskertben több pajtás változattal számol az elképzelés; ennek tárgyi emlékei még helyyel-közzel föllelhetők⁷². Felállításuk, dél-dunántúli életformaalakító illetve tükröző jelentőségük vélhetőleg nem szorul indoklásra.

Mivel a fejlesztési koncepció elhatározta az eredeti telekformák és -méretek lehetőség szerinti mérethelyes megtartását, tehát településtörténeti összefüggéseket is láttatni kíván, úgy véltük, megyénk úrbérrendezés utáni, különösen pedig a tagosítást követő településszerkezetét az utcás falvak jellemzik általánosan, jóllehet a Kanizsa környéki kismemesi településeken több emléke maradt fenn napjainkig a szabálytalan halmazfaluképnak. Ezért a fejlesztést úgy képzeljük el, hogy az egyetlen útra fűzi föl a (tájföldrajzi) kistájokról összetelepítendő portákat⁷³. Ezek tervezett sorrendje azonban nem egészen mellékes, s ebben nem feltétlenül az égtáji tagoltságnak megfelelő kép kialakítása, leképezése mérvadó, hanem inkább üzemtörténeti kérdések dominálnak. Célszerű a pajtás- illetve szérűskertek rekonstrukcióit Belső Somogyhoz, a Vízmenti egységhez vagy a Zselichez kapcsolódóan bemutatni, telepíteni, míg a tervezett uradalmi központot a külső somogyi, drávamelléki illetve balatonmelléki csoporthoz szabad kötni.

Az építészeti alaptípusok tekintetében a három és többhelyiséges, szabad-, mászó- és sípkéményes, többnyire már föld- és téglafalú, általában cseréppel, itt-ott még szalmával vagy náddal fedett lakóépületek különféle stílusú, forma- és elrendezésvilágú változatainak megjelenítésére számíthatunk. Az épületek külső megjelenési képét a differenciáltság jellemzi, amely többnyire a település társadalmában elfoglalt helyzet tükörképe is. Azok külső megjelenési formája nagyobb arányban képviseli majd a városi-polgári mintákat, s elsősorban be- és elrendezésükkel világíthatunk rá az azokban zajlott életforma sajátosan (fél)paraszti jellegére. A korábbi épületszerkezeti elemek, melyek a lakóházból kiszorultak (ollóágas, stb.) elsősorban a melléképületek kapcsán jelentkezhetnek, részben ugyancsak elképzelhető rekonstruálásuk. Nem valószínű, hogy a 19. században még élt két különböző háztípust egyaránt meg lehet jeleníteni — magunk ezt az életformát hangsúlyozó szemléletünk szemszögéből nem is tartjuk alapvetőnek⁷⁴.

Már jeleztük, hogy a koncepció mindenképpen számol a nem magyar etnikumú lakossággal, elsősorban a németek, valamint a horvátok megjelenítésének igényével. Ahogy arra már utaltunk is, megintcsak nem valamiféle háztípológiai, hanem életformabeli kistáji differenciáltság megjelenítésének reményében. Nyilvánvalóan a mindenkori fejlődés élén járnak vidékünk német telepesei, s ha nincs is külön német háztípus a Dél-Dunántúlon, életformájukban különösen a dohánykertészetből élők (Döröcske,

Szulok) — kitelepítésükig — megelőzik a legjómódúbb magyarokat is. Különösen a bővített családot megjelenítő hosszúházak jeleznek a magyarokétól eltérő életformát, ahogy náluk jelentkezik először az udvarok kétsoros beépítése is. Példájukon keresztül elsősorban a mezővárosi-, a központi népterületen korábban kialakult minták hangsúlyozása, azok közvetlen kapcsolatait jeleníthetők meg.

A Drávamellék szlávsaága körében maradt meg legtovább a faépítkezés és a füstöskonyha, századunkra azonban mindössze ez jelzett markáns külső elkülönülést a környező magyarságtól. Ilyenformán a horvátok bemutatásának is elsődleges értelme a lakáskultúra, valamint a megélhetés eltérő formájának vázolása lehet.

Különösen Külső Somogygal kapcsolatban érdemelhet figyelmet a napjainkig markánsan megmaradt falubeli elkülönülés a társadalom egyes rétegei között. Ennek a mindenkori faluképben máig látható, érzékelhető emlékei maradtak fenn, amiket ugyancsak meg kíván jeleníteni a fejlesztési koncepció külső somogyi együttese, jóllehet ugyanezt a belső somogyi egységben is kitűnően demonstrálni lehet. Ennek kapcsán kell szólnunk a tervbe vett egyes települési egységek méreteiről, magától értetődik, egyelőre nem a telepítési dokumentációk értelmében.

Álláspontunk szerint átlag 4-6 porta jelenne meg egy-egy kistérségi egységben. Ezt azonban csupán keretszámnak tekintjük, mivel nyilvánvaló: a viszonylag egységesebb Kanizsa környéki kis-

nemesség társadalmát és életformáját kevesebb portával is érzékeltetni lehet, mint a társadalmilag oly differenciált Külső Somogyot.

Ezen a ponton kell szólnunk az építészettörténeti gyűjteménynek tekintett első ütembe történő, szakmailag indokolható beavatkozás mértékéről, összefüggésben az eddigiekkel. Álláspontunk szerint — az erről eddig elmondottakat figyelembe véve — mindössze egy utcapásztor háza kívánkozhat lezárni ezt az építészeti és települési egységet, amely mostmár túl építészettörténeti jelentőségén, mégha kompromisszumos alakban is, ilyenformán a tagosítás korabeli belső somogyi de általánosítható település- és építészeti képet hivatott a fejlesztés összefüggésében megtestesíteni⁷⁵. A hozzá látványban kapcsolt szőlőhegyet a fejlesztési koncepció szempontjából akár továbbgondolhatónak is tarthatjuk, de ebben az esetben a múlt század elején a szőlőhegyekre visszaszorult boronaépítkezés megjelenítésével⁷⁶, valamint a szőlőbéli pajták⁷⁷ bemutatásával együtt. Esetleg megfontolásra érdemes valamilyen alakban az egykor általános hegyközséggé alakítása is.

A megyénkben található tájházak történeti és demonstratív értékeiről már szoltunk. Ezeket figyelembe véve, valamint azt, hogy jelenleg szinte semmilyen formán sem kapcsolódnak közvetlenül a SZSZNGY-hez, idegenforgalmi értékűvé fokozza le azokat.

További sorsukat illetően két megoldást képzelhetünk el. Az egyik megkísérli valamilyen formában a gyűjtemény fejlesztési koncepciójában vázolatokat szem előtt tartva az abban megjelenő kistájakhoz kapcsolni ezeket, eredeti helyükön megtartva azokat. Ebben az esetben azonban teljes korabeli paraszti üzemet, beltelket képviselő-megtettesítő építményegyüttessé kell kiépíteni azokat, figyelembe véve az adott lakóépületek eredeti társadalmi demonstratív értékeit. Ebben az esetben valójában is a SZSZNGY értelmezőivé, történeti és művelődéstörténeti részévé válnak, de csak ebben az esetben. Amennyiben jelenlegi állapotukban maradnak, ezt a szerepet sosem vállalhatják, s álláspontunk szerint ilyenformán talán megfelelőbb helyük lenne a gyűjteménybe áttelepítve, mint eredeti helyükön hagyva.

Végezetül szólnunk kell a fejlesztés lehetőséginek tekintetében két fontos kérdéskörrel. Az első ennek a fejlesztésnek a pénzügyi alapjait érinti, ám már ebben az értelemben is szorosan összefügg a másikkal, nevezetesen a jelenlegi szervezeti betagozódás kérdésével. Gyaníthatóan sem ilyen jellegű és arányú, sem ennél szerényebb — jóllehet csonkább — fejlesztésre se állnak rendelkezésre pillanatnyilag a szükséges anyagi források; azok megteremtéséről gondoskodni kell. Részben érintettük e kérdést Irányelveinkkel összefüggésben, a pusztaszeri példa kapcsán. Ám ez önmagában édeskevés. A ma

álló, lényegesen kisebb egység fenntartására sem mindig elég a rendelkezésre álló pénzforrás, hátmég egy ennél jelentősen nagyobb terület üzemeltetésére, karbantartására! Semmi kilátás arra, hogy a jelenlegi fennhatósági-fenntartási szervezet képes biztosítani akár egy évtized múltával is — ha akkor még egyáltalában fönnáll — ezeket a feltételeket. Ilyenformán mindenképpen megfontolásra érdemes egy oldalról a lehetséges vállalkozási, kulturális alapítványi szerep(ek)re való felkészülés, amit — álláspontunk szerint — egyik épülőben lévő gyűjteményünk se kerülhet el előbb-utóbb.⁷⁸ Ebben a tekintetben receptet adni nem lehet, magunk pedig Szennával kapcsolatban ilyesféle lehetőségek után eddig nem kutattunk; erre jogosítványunk sincs.

Ugyane kérdéskört is érinti végezetül a szabadtéri néprajzi gyűjteményeink jelenlegi szervezeti keretekbe való betagozódásának problémája, amellyel — tapasztaljuk — minden vidéki gyűjteményünknek küszködni kell. Valójában csak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum önálló intézmény, a regionális gyűjtemények egyfajta múzeológiai osztályszerepre kényszerülnek. Ez az állapot meglátásunk szerint csaknem kizárja, de legalábbis jelentősen megnehezíti akár a vállalkozási formákba való betagozódás lehetőségeit, akár a viszonylagos szakmai és finansziális önigazgatási elvek érvényesülését. Megoldást, receptet e kérdésben azután végképp nem tudunk szolgáltatni, továbbgondolását azonban e fejlesztési elképzelések vázolója kapcsán föltétlenül szükségesnek tartjuk továbbgondolni.

Megjegyzések, jegyzetek

Jegyzetek

1. SZENTMIHÁLYI Imrének az 1950-es évektől rendszeresen, aprólékosan vezetett gyűjtőnaplói ugyanakkor a maguk sajátos tendenciájában, szemléletükkel bizonyos prekonceptiót hordoznak, népi építészeti tekintetben is. Nem tudjuk pontosan mikortól készült bejárásaival a szabadtéri néprajzi gyűjtemény létesítésére, de gyűjtőnaplójának több mint fele szinte csak építkezéssel foglalkozik. (Kéziratok, ill., Göcseji Múz. Adattára.)
2. Az első építési ütemhez tudomásunk szerint nem készült. A második ütem létesítésének kezdetét ugyan rendszeres munkahelyi, baráti beszélgetések (ilyenek HORVÁTH Sándorral magunk is többször részt vettünk), valamint egy országos érdekű szakmai vita (VELEM) is megelőzte, melyek tartalmi tekintetben lényegileg koncepcionálisnak is nevezhetők. Ám a Vasi Múzeumfalu kézzelfogható dokumentumai: telepítési tervek.
(Magunk élesen elkülönítjük egymástól céljuk s tartalmuk tekintetében a telepítési terveket valamely koncepció kidolgozásától. Ugyanakkor állításunk, álláspontunk spekulatív is e tekintetben, hiszen minden telepítési terv visszatükröz valamiféle koncepciót, mégha nincs is megfogalmazva tételesen. Ám a két dokumentációnak nem ugyanaz a szerepe, jelentősége — ez teljesen nyilvánvaló. Ha úgy tetszik, a koncepció a keret, amelyben bármely telepítési terv alternatívái kibontakozhatnak; koncepció nélkül — álláspontunk szerint — a telepítési tervek, legalábbis elvileg, csak tapogatózhatnak.)
3. A telepítési dokumentációk sorában az általunk ismert legrészletesebb, -kidolgozottabb a Sóstói Falumúzeumé. Koncepcionális fejezetet ez sem tartalmaz; koncepcionálisnak minősülő előzményét sem a nyíregyházi adattárban, sem Szentendrén nem ta-

láltuk meg.

4. KNÉZY J. - SZABÓ T.,L. én. (1972).
5. HOFFMANN T. 1970.
6. E tekintetben talán csak a zalaegerszegi igazán kivétel, s gyaníthatóan csupán aprólékos következetességgel végiggondolt s megvalósult regionalitása okán, — álláspontunk szerint pedig valójában szándéktalanul. Igaz, hogy az egerszegi építkezés megindulásakor Szentendrének még nem volt végleges koncepciója, ahogy megszületését követően a Hoffmann-féle koncepció se aratott osztatlan szakmai elismerést.
7. Az általuk demonstrált társadalomtörténeti kép regionális értelemben többnyire egyszerűen csorba (pl.: Szenna).
8. Mégha e tekintetben egyik-másik a külföldi átlag színvonalát — különösen a tudományos megalapozottság és hitelesség tekintetében — messze meg is haladja (pl.: Nyíregyháza-Sóstó.)
9. Magunk — ezt többször hangsúlyozzuk még — a szabadtéri néprajzi múzeumok és gyűjtemények történelmileg hiteles formáját életformamúzeumnak tartjuk. E gyűjteménytípus műverlődés-történeti összefüggésrendjét — a lokalitáson, regionalitáson túl — ebből a nézőpontból valljuk alapvetőnek.

Az építészeti parkmúzeumok a mindenkori megélhetésnek bizonyos sajátos (olykor csak sajátosnak minősített) jelenségeit emelik ki, ilyenformán — összefüggéseikben is — bizonyos fokig átrendezik a történelmet: csak választott szempontjaiknak megfelelő típusú összefüggésekre mutatnak rá. (A szabadtéri néprajzi gyűjtemények kategorizálásában WILDHABER,R.1959. valamint ZIPPELIUS,A.1974. és a TAGUNGSBERICHTE..., a Verband der Europäischen Freilichtmuseen kiadványsorozata s az Acta Scandinologica kötetei voltak legfontosabb segítőink.)

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum ellentmondásit e helyt nem részletezzük. Azokat mindenesetre jelentős mértékben oldhatná, az itt érintett s közismert regionális szabadtéri néprajzi gyűjteményi anomáliákat pedig oldhatná, végsősoron szintetizálhatná — akár utólag is — a hiányzó koncepciók kidolgozása, rendszerbe foglalása. Más kérdés, hogy ez csak együttes elhatározás és munka eredménye lehet.

10. Valójában a Velem-szombathelyi vitát tekinthetjük az első olyan szakmai műhelymunkának, amely valamiféle — legalábbis pótlólagos, elvi — koncepció kialakításához hozzásegíthetett, különösen a fentiek értelmében.
11. Ami a gyűjtemény építésben nyilvánvalóan nem teszi lehetővé kizárólag a „klasszikus”, bevált scémák alkalmazását. Amennyire hátrány, hogy a munkát másvalaki(k)nek kell folytatni, legalább annyira kedvező is lehet. Különösen a regionális gyűjteményekben elkészülő együttesek ugyanis sajátos tudományos szintézisei is egyben egy-egy időszak, vidék vizsgálati eredményeinek, — ilyenformán ismételt művelődéstörténeti összefüggésrendszert hordoznak.
12. A szabadtéri néprajzi gyűjtemények történetével itt szünettelen foglalkoznunk. E helyt csupán azokról a nemzetközi kiállítási gyakorlatban megvalósult szabadtéri néprajzi gyűjteményi formákról szólunk némileg bővebben, amelyek hozzásegíthetnek bennünket a SZSZNGY első ütemében megvalósult együttes összefoglaló vizsgálatához, karakterizálásához s elengedhetetlen tipizálásához, ilyenformán nyújtva elvi fogódzókat a fejlesztési koncepció számára, az Előzményekben kifejtettek szerint való kimunkálásban.
13. A „scansenologica” korszakolásáról lásd ZIPPELIUS, A. im. 28.,

további bőséges irodalommal.

14. ld.: ANDERSSON, R. 1986., további vonatkozó irodalommal.
15. Példát szolgáltató kivételt e tekintetben is Észak-Európából vehettünk: Lund-Östarp. vö.: KULTURENS Östarp...1977.
16. Azaz eredeti helyén maradt mag, építmény(együttes) köré áttelepített gyűjteménybe.
17. Új nemzeti gyűjtemény csak néhány épül (Ballenberg, Szentendre, stb.). Tudatosan, koncepcionálisan tervezett-telepített szabadtéri néprajzi gyűjteményi hálózatokra az NOK-ból (vö.: BAUMGARTEN, K.-BACH, H.-J. 1974.) és Lengyelországból (vö.: MALICKI, L. 1967.) hozhatunk közismert példákat.
18. Ilyenek a radomi méhészeti, a golesti szőlészeti, a nagyszabeni vagy éppen az etiri technikatörténeti bemutatók. Magunk ezeket legfeljebb izgalmas kísérleteknek, nem pedig szabadtéri néprajzi gyűjteményeknek tekintjük. A magyarázattól itt eltekintünk.

E technikatörténeti gyűjtemények között egyetlen kivételt ismerünk, amely strukturális példát szolgáltat: a Westfälisches Freilichtmuseum Technischer Kulturdenkmäler Hagen (vö.: SONNENSCHNEIDER, H. 1982².) múzeumát. Témája szerint e gyűjtemény nem hagyományosan néprajzi. Ugyanakkor történeti, különösen pedig társadalomtörténeti nézőpontból egyértelműen a németországi szabadtéri néprajzi múzeumok rendszeréhez, hálózatához kötődik. Németországi — s bizonyos tekintetben európai — viszonylatban társadalom-és művelődéstörténetileg olyasmire irányítja figyelmünket, amire a hagyományos módon s szemlélettel létrehozott német szabadtéri néprajzi gyűjtemények önmagukban, éppen tradicionális demonstratív s koncepcionális módszereiknél fogva, egyszerűen képtelenek lennének: a századvég-századelső életformaváltozásainak okaira; ezeket mutatja be.

19. RIVIÉRE, G., H. 1971., KORFF, G. 1982., illetve MAROJEVIC, I. 1984., stb.
20. HOFFMANN T. im. 2-3.
21. Jól megfigyelhetően szinte minden gyűjteményben utólagos magyarázatokkal kell ellátni a bemutatott építmény(együttes)eket, mivel többek között — módszertani, szemléleti vagy tudománytörténeti okokból — elhallgatnak vagy túlhangsúlyoznak típusértékű jelenségeket is (vö.: 9. jegyzetpont).
22. Különösen, ha utóbbiak még nemzetiségileg vagy etnikailag sem differenciált eredetűek és legfőljebb kistáji vagy időbeli társadalmi eltérések megjelenítését vállalják (ami magától értetődően nem csorbítja szaktudományos és művelődéstörténeti értéküket. Ellenkezőleg. Éppen ebben rejlik — legalábbis Közép-Európában — a regionális szabadtéri néprajzi gyűjtemények valószínűleg kiegészítő-részletező, összefüggésrendbe helyező, típusalkotó ereje, a nemzeti vagy központi múzeumok csaknem kiküszöbölhetetlen elnagyoltságával, valamint a hagyományos (tehát a nem szabadtéri) múzeumokkal összefüggésben. Ám csak ha vállalják az életformamúzeum szerepét és meg is valósítják azt.)
23. Magunk is jól tudjuk, hogy a szabadtéri néprajzi gyűjtemények története első két korszakában született múzeumokat mindez egyáltalán nem jellemezte. Még a második világháború után Európában létsített gyűjtemények jelentős hányadát sem így alakították ki. A mégis nagyszámú pozitív példa sorolásától eltekintünk, hisz azok közismertek.
24. VALEN-SENDSTAD, F. 1968 6 skk.
25. Nem tartozik szorosan vett vizsgálatunk tárgyába, így csupán megjegyezzük, hogy a kézművestörténeti országos gyűjteményi résznek éppen Lillehammerben történt életre hívását magunk se egészen értjük.

26. RIVIÉRE első összefoglaló-részletező munkája az ökológiai szabadtéri múzeumról 1971-ben látott napvilágot (RIVIÉRE, G.H. im.); Szenna tanulmánytervét a következő esztendőben írták. A közvetlen összefüggés, mint jelezzük, nem dokumentált. Szenna esetében — sejtésünk szerint, s ezt nem minősítésnek szánjuk, — nem az élő faluba telepítés igénye volt annakidején a legfontosabb szempont, hanem a műemléki-épületmentő feladat. Szerencsére, hisz különben a talpas-vázás építkezés épületanyaga valószínűleg aligha jelenhetett volna meg a SZSZNGY-ben.
27. Szenna esetében ezidáig inkább csak lehetőséget, jelenséget, mintsem céltudatosan, megtervezett módon kihasználni kívánt koncepciót takart az élő faluba telepítés. A település és a gyűjtemény kapcsolata — jóllehet esetünkben faluról, s az ecomusée példái szerint nem városról van szó — az eltelt egy évtized során, némi jóindulattal is lazának nevezhető. Okait itt nem kutatjuk.
28. Franciaországban korábban a szabadtéri kiállításformának csak az eredeti helyen történő őrzésében megtestesülő változatát találhattuk meg: egy-egy polgár-, kereskedő- vagy parasztházak védtek, inkább csak kisvárosokban. Falun a népi műemlékvédelemnek se volt hagyománya.
29. RIVIÉRE, G.H. im. 87-88., továbbá: von HINTEN, W. 1985. 44.
30. Az idő ilyen értelmű képletbe rendezése avatja az ökológiai szabadtéri múzeumot történeti aspektusúvá: az élettér változásai, fejlődése csak az idő folyamatába ágyazva válik kézzelfoghatóvá az ott élők számára (vö.: von HINTEN, W. im. 47.).
31. Francia Polinéziában ma már több ökológiai szabadtéri múzeum található. Ezek a természeti népek életformájának konzerválá-

sát is szolgálva eléggé ellentmondásosak.

Napjainkra Dél-Európa sajátos településszerkezetű vidékein is kezdenek megbarátkozni az ökológiai szabadtéri múzeum regionális, nemzeti karakterű adaptációival (vö.: MAROJEVIC, I. im. 243.).

32. Közép-Európában azonban különösen utóbbiakkal kapcsolatban nem állíthatjuk, hogy általános érvényűek lennének. Errefelé a „scan-szenologusok” s építészek kategorikusan elutasítják, a műemlékvédelem hatáskörébe utalják az uradalmak, a mezőgazdasági nagybirtokok minden építészeti produkcióját, közvetve és közvetlenül tehát a cselédéletformát is.

Társadalom-, hely- és üzemtörténetileg, valamint néprajzilag is egészen értetlenül tekintünk e felfogásra, jóllehet praktikus magyarázatát talán magunk is képesek lennénk megadni az elutasításnak. Egyet azonban nem értünk vele.

33. E kivétel álláspontunk szerint a Heves megyei „népi műemléki szervezet”. Igaz, hogy egyes, eredeti helyén őrzött építményei ugyancsak „tájházak” (kivétel: Parád, Mikófalva), mégis ezek együttesen, mai állapotukban többek tájházaknál és összességükben — koncepcionális bővítésük után — akár valóságos diaszporatikus szabadtéri néprajzi gyűjteménnyé fejleszthetők. Európa számára sem ismeretlen e szabadtéri néprajzi gyűjteményi forma, szervezeti keret. Az ide sorolható nagyszámú példák közül is kiemelkedik a norvégiai Stord hasonló módon, bár egészen más, praktikus indíttatásra létrejött, 130 km sugarú körön belül telepített gyűjteménye.

34. A szabadtéri néprajzi gyűjtemény fogalmát abban az értelemben használjuk, ahogy a Magyar Néprajzi Lexikon — a Verband der

Europäischen Freilichtmuseen körvonalazta alapon megfogalmazza (BALASSA M.I.1980.520. továbbá: TAGUNGSBERICHTE,1966-72. 107.). Érdemi kiegészítésül azonban annyit mindenképp hozzáfűzünk, hogy magunk ezt a gyűjteményi formát csak életformamúzeumként ismerjük el.

35. Egészen más összefüggésben, indíttatásra születtek, mint idehaza.

A századfordulót megelőző oktatási és kulturális reformszellemben pezsgő, identitását lázasan kutató s bármilyen anyagi áldozattal azt megváltani is akaró Svédországban 1900-ra alig akadt település, ahol legalább egy öreg hajlékot ne védtek volna a helyi lokálpatrióta egyletek, körök segítségével azzal a szándékkal, hogy e védett építmény(ek) megteremtsék vagy erősítsék a település lakóinak identitástudatát, a helyi társadalom esztétikai és etikai nevelését közvetve is szolgálják. Ugyanezt hazánk egyetlen tájházáról se mondhatjuk el; ilyen értelemben egyetlenegy se született minálunk s egyik se funkcionált ilyenformán sosem. Nem véletlen ez, hisz nálunk sosem élt úgy és oly erősen a honismereti mozgalom, sosem állt e tájházteremtő tevékenység mögött olyanformán, mint idézett példánkban (vö.: ANDERSSON,R.im.). Vagy csak nem állhattott?...

Ugyanez igaz a honismereti mozgalom összefüggésében az ökológiai szabadtéri múzeumok hátterére (ld.: von HINTEN,W.im.)

36. SZABÓ T.,L.-KNÉZY J. én. (1972).
 37. SZABÓ T.,L.-KNÉZY J. im.6.
 38. SZABÓ T.,L.-KNÉZY J. im.31.

Ezek az épületek a tanulmányterv szerint: Árpád u.38. (Zúka-

féle), Árpád u.85. (László-féle), Kossuth u.5. (Rudán-féle) alatti házak. A tanulmányterv csak lakóépületekről beszél. A tanulmánytervben gyakorlatilag másutt preconcepcionális kérdés nem kerül elő.

39. Az 1960-as évek végén még csupán az említett (38. jegyzet-pont) szennai talpas-vázas lakóházaka kívánták védeni eredeti településbeli helyükön és formájukban. A szabadtéri néprajzi gyűjtemény létesítésének gondolatát Szenna időközben fölgyorsult átalakulása, a védettségre érdemes épületek gyors pusztulása ösztökélte.

A gyűjteménybe szánt első épület a szomszédos Patcáról került a szennai tanácsház udvarára, ahol az évekig húzódó „raktározásban” — ahogy illik — el is pusztult.

40. SZABÓ T., L.-KNÉZY J. im.32-43.
41. Somogyban a tagosítás befejezéséig (1860-70 k.) általánosan éltek a pajtás- és szérűskertek, sok helyen a hegyközségek. A tagosítással kezdődött meg az osztott településforma fölszámolása (1840-től), a belterület tömörödése, s olyik vidékünkön ez egy évszázadig is eltartott (vö.: SEEMAYER V.1934. továbbá HOFER T. 1955., aki maga is látott még pajtáskertet is, szérűskertet is).

Ha ezen a ponton szó szerint vesszük a tanulmánytervet, az épületek építésének időszakát (1838-1870 k.) általánosságban éppen az jellemezte, hogy mindkét településforma, a rendezett-tömörült beltelkek, a közismert mértékekben (ált. 75 öl hosszúság és 15 öl szélesség), valamint az — immár erősen eltérő beköltözködési fokozataiban haldokló — osztott településforma egyaránt megtalálható.

42. Vö.: különféle, datálatlan SZSZNGY-alaprajzok, különböző népszerűsítő kiadványok térképvázlatai (pl.: SZABÓ T., L.én.: hát-

só belső borító „E” porta együttese). A TKM által kiadott füzetben ez áll: „...és további ütemben a múzeum javaslatára tervezzük egy Dráva-menti porta áttelepítését is.” (TKM füzet, 12. A lapszámozás tőlem.)

43. Az épület a két világháború között a MTA tulajdona volt.
44. Ez a kérdés mindig is sarkallatos pontja volt a SZSZNGY-nek. Először BALASSA M. Iván világított rá e problémára (BALASSA M.I.1982.136.).
Megjegyezzük, hogy e kérdésben máig vita is folyik. ZENTAI T. (1984.264.) ellentmond BALASSÁnak a telepítés kérdésében, ám általunk elfogadható indokot nem közöl. Magunk egyértelműen a BALASSA M.Iván képviselte álláspontra helyezkedünk.
45. Ld. legújabban: BALASSA M.I.1985.
46. A pajtáskert — rekonstrukciós jelzésével — demonstrálja a Mura- és Drávamellék, Belső Somogy és a Zselic osztott településszerkezetét. Külön érték, hogy utcába rendeződik a pajtáskertes lakóház, ezzel is jelezvén az osztott településszerkezet továbbélését (vö.: 41. jegyzetpont.).
47. Azaz eredeti helyen történt megőrzéssel és áttelepítéssel létesített gyűjteményegyüttes (vö.: 10. jegyzetpont).
48. Vö. pl. a somogyi földrajzinév gyűjtemény határbeli címszavaival; az osztott településszerkezet csaknem minden település határnév anyagában előbukkan valamilyen alakban.
49. Történetileg is viszonylag szerencsés helyzetben van megyénk: az 1950-ben bekövetkezett megyerendezés alkalmával mindössze a volt szigetvári járás területéről és egy-két településről kellett lemondania. Erdemi tömbben a történeti vármegye területét alig csorbították az elcsatolások.

50. Balatonmellék, Belső Somogy, Drávamellék, Kanizsa környék(i
 kisnemesek), Külső Somogy, Rinyamente, Vízmente, Zselic, stb.
51. Ennek történeti okait e helyt nem vizsgáljuk, hiszen nagyon
 messzire vezetne bennünket vállalt témánktól. De érintenünk
 szükséges, mivel befolyásolja a regionalitás mértékének meg-
 határozását.
- Azt azonban jelezzük, hogy a környezetből való kiemelkedés
 (és visszاسüllyedés pl.: Karád) mértéke és jellege — a
 mindenkori életforma függvényében — jelesül eltér; szinte
 minden egyes település esetében más és más indíttatású, ösz-
 szefüggésrendszerű.
52. Mindenekelőtt a magyarokétól eltérő életformájuk hiányzik,
 annak építményekben, gazdasági-üzemszervezeti tekintetben, va-
 lamint kultúrálisan megjelenő különbségei, amik nemcsak a né-
 meteket, de — közvetve — a velük együtt élő más etnikumokat
 is tipizálják (ami persze fordítva is igaz). A németek Kül-
 ső és Belső Somogyban s a Zselicben egyaránt a mindenkori gaz-
 dasági fejlettség élén jártak — jólismert történelmi és köz-
 jogi okokból, — ilyenformán direkt és indirekt hatásuk a
 környezetükben élőkre az élet sok területén megtestesült.
53. Ugyanakkor, amikor tudományos közhely számba illik, hogy Fejér
 és Somogy a 18. századtól 1945-ig a Dunántúl két „cselédmegyé-
 je”, ahol a lakosság közel fele élt az egyházi és világi nagy-
 birtokokon végzett, generációkra örökített munkájából, a min-
 denkori kockáztató-vállalkozó parasztpolgárhoz, kisparaszt-
 hoz képest viszonylagos létbizonyosságban, bár igénytelenebb
 színvonalon (vö. pl.: KARDOS L. 1955. komplex Komárom megyei
 bemutatása, különösen idevágóan: 225-226.).
54. Szentendre ugyan — mint idéztük — egyetlen pajtával megkí-

sérli megjeleníteni e településformát, de álláspontunk szerint mert jelentősége országresznyi, ennél hangsúlyozottan többet érdemel a pajtás- és szérűskert, ráadásul bizonyos fajta kistáji elhatárolódást is tovább segít (vö. HOFER T.1955.: a Zselicet elsősorban a szérűskert jellemzi).

55. Hiszen a porták, lakóépületek s ezek egymás mellé rendezése — legalábbis elvileg — mindezt megjeleníteni képes a szabadtéri néprajzi gyűjtemény keretein belül.
56. A somogyi németiségre különösen áll e folyamat, már a századfordulót megelőző időszak során is.
57. Ellentmondásos formában, hiszen a „tiszta”, de már polgári formán, franciaágyas elrendezésben megvalósított első szoba mögött paraszti életforma és mechanizmusok rejtőznek (pl. az éléskamra szoba mellé építése). Ennek az ellentmondásosságnak — mely napjaink falu- és város lakó somogyi népességét, örökségképpen egyaránt jellemzi — megjelenítése elsőrendűen fontos lehet a SZSZNGY fejlesztése során.
58. Az 1861-ben megépült Nagykanizsa-Kiskúnhalas vasútvonal adta e tekintetben a döntő lökést, hiszen az Alfölddel folytatott intenzívebb mezőgazdasági kereskedelembe kapcsolta megyénk középső és délnyugati településeit is; nem véletlen, hogy pl. Belső Somogynak e vasúthoz közelebb fekvő településein általában hamarabb megindult a parasztpolgárosodás, legalábbis a kulcsin tekintetében mindenképp.
59. Balatonszentgyörgyi talpasház, Karád, Lakócsa, Szenna (Zúkaház) és Zamárdi sem. Még talán belső berendezésével a balatonszentgyörgyi igyekszik valamennyire századunk változásainak megragadására, de — lévén ez is csak lakóház, — az életforma fentiekben hivatkozott ellentmondásosságának megjeleníté-

séről le kellett mondanunk.

Tájházaink mai állapotukban, hálózatukkal még az építészeti típusképhez is alig tudnak valamit hozzátenni (értsd: Szenna építészeti típusképehez.)

60. Hiszen gyakorlatilag az osztott településszerveződés megszűnésével kezdett megszilárdulni, összekovácsolódni a faluközösség, mint arra többek között már HOFER Tamás (im.) igyekezett ráirányítani figyelmünket.
61. Az első építési ütemből — korban, gazdaságszerkezetben, településszerveződésben — hiányzik az „utcapásztor”, de ennél aligha több; legföljebb egy faluszéli patkolókovács műhelye (és lakása) férhet el ide, amennyiben hitelt érdemlően rekonstruálni tudjuk, vagy található ilyen, bár utóbbinak aligha van valószínűsége.
62. Álláspontunk szerint e szemlélet egyáltalában nem eretnek, hiszen aligha vont valaha is közigazgatási határ etnikai vagy életformabeli frontvonalat a történelemben, hacsak nem erőszakos módon.
Ezzel együtt is igen alaposan meg kell fontolni az egykori szigetvári járás területének akárcsak elvi bevonását is, s valójában magunk eldönteni se igen tudjuk, koncepciónk igényt jelezzene-e e vidék megjelenítésére avagy mondjon le róla?
63. Lásd — végsősoron — a Heves megyei példát (vö.: 33. jegyzetpont). Idézhetjük volna a veszprémi tájházi láncot is, amiről a 60-as években úgy beszéltek — álláspontunk szerint jogtalanul — mint diaszporatikus szabadtéri néprajzi gyűjteményről. A hevesiek ezt legalábbis 1986-ig magukról, tájházláncukról nem állították (vö.: BAKÓ F.1986²).

64. Értsd: az építmények, települések tájféldrajzilag hiteles, eredeti természetes környezete.
65. Hogy tudniillik az anyaközségekből áttelepítésre v. rekonstruálásra kerülő építmények felállításának legalább hányadát vállalják magukra e települések (munkával csakúgy, mint pénzzel). Az ilyesfajta tevékenység ellenértékeinek rendszerét, tendenciáit azonban egymagunk nem igen vállalhatjuk kidolgozni; azok intézményi-szervezeti kereteket és kérdéseket érintenek.
66. Ma már egyáltalán nem értünk egyet ezzel a típusú, álmerkantilista (hogy azt ne mondjuk: „tanácsi”) szemlélettel, jóllehet korábban, elvileg magunk is kísérleteztünk e terület további berendezésével. De az eddig előadottak értelmében — véljük — szakmai-művelődéstörténeti tekintetben, valamint didaktikailag súlyos hiba lenne ilyen értelemben, előjellel hozzányúlni ehhez az egységhez, valamint mindahhoz, amit megtestesít, s amiről már szóltunk.
- Az üzemtörténetileg oly jelentős pajtáskert vagy változatai közül bármelyik rekonstrukciója ezen a területen szakmailag elfogadható formában egyszerűen megvalósíthatatlan (vö.: idevágóan HOFER T.im.131-132.). A „falu” továbbépítése is sok településszerkezeti és -történeti nehézséget rejt, nem beszélve a koncepcionális buktatók sokaságáról. Legalább ekkora gondot jelent ma már — különösen egy esetleges későbbi fejlesztést is szem előtt tartva — olyan korú építményeket találni, amelyek egyáltalán elképzelhetők ebben az együttesben.
- Álláspontunk szerint az ilyesfajta változatokat aligha nevezhetjük koncepcionálisnak (szakmai értelemben aligha).
67. A terület tulajdonosa a szennai mgtsz; túlnyomó része legelő.

A korábbi községrendezési tervek a Lázi-hegyet — több általunk ismert változatban — pihenőparkká, kempinggé, városkörnyéki állandó kirándulóhellyé rendezték volna, ami elsősorban a SZSZNGY-re épülhet, annak idegenforgalmára, valamint a megyeszékhely közelségére (8 km).

68. Vö.: Térképvázlatunkkal.
69. A kivitelezésben bizonyos erősen fog a rekonstrukciós jelleg; itt csak a föld- és kőépítkezés fokozottabb mértékű megjelenésére utalunk, a további indoklástól eltekintünk.
70. Alig fél kilométerre, a Lázi-hegy túlsó oldalán szalad végig annak jelenlegi elvi határvonala; „hivatalos” bejárata sincs. Utóbbi — akár jelképes formában — akár a SZSZNGY is lehetne, elképzelésünk szerint az is volna.
71. Ennek építményei — magától értetődik — korszakot és nem kistájat vagy konkrét települést képviselhetnének, ilyenformán a „faluközpont” sajátosan szintetizáló foltja lenne a gyűjteménynek.
72. A Zselichen, ahogy Külső és Belső Somogyban állnak még pajták, amelyeket a hajdani, már az úrbérrendezést követő időben bekövetkezett, faluk alatti pajtáskerti állapotból költöztettek a beltelkekre. Mellesleg a pajtáskertekről írott tanulmányaink szerencsére olyan részletesek, alaposak (pl. SEEMAYER V.im., stb.), hogy alapul véve ezeket bármilyen hiteles rekonstrukció megvalósítható.
73. A továbbiakban ld.: Térképvázlatunkat.
74. Vö.: ZENTAI T. 1939.13.
75. Annak időbeli összefüggései, demonstratív tartalma ezt a kompromisszumot lehetővé teszik ezzel az együttessel kapcsolatban, a történeti hitelesség csorbítása nélkül.
76. Napjainkban Csurgón még áll ilyen pinceszépület.

77. A szennai szőlőhegyben áll.

78. A helyi mgtsz-szel való együttműködés lehetőségére már utaltunk; más megyei vállalatokat, intézményeket is be lehet vonni ebbe, mint ahogy országos lehetőségek után sem fölösleges kutatni.

-.-.-.-

Megjegyzések, jegyzetek

IRODALOM

- ANDERSSON, Roland
1986 Freilichtmuseen in Dalarna (Schweden).
Acta Scansenologica TOM 4. 65-106. Sanok.
- BAKÓ Ferenc
1986² Parád. Palóc ház.
TKM Kiskönyvtára. Bp.
- BALASSA M. Iván
1980 Szabadtéri néprajzi múzeum.
in: Magyar Néprajzi Lexikon IV. 520-525. Bp.
- 1982 Kommerzielle Tendenzen bei Projektierung von Freilichtmuseen. in: Tagungsberichte der Verband der Europäischer Freilichtmuseen (TGBR) 1980. 135-137.
- 1984 Az épületek szabadtéri néprajzi múzeumba telepítésének technikai kérdései. in: Ház és Ember 2.
115-121 Szentendre.
- BARABÁS Jenő - BÁRDOSI János - TÓTH János
1967 A Vasi falumúzeum programterve.
SZ(abadtéri) N(épr.) M(úz.) A(dattára): N 1675.
Kézirat. Bp.
- BÁRDOSI János
én. A Vasi Múzeumfalú. Szombathely. (1975)
- BAUMEIER, Stefan - GROSSMANN, Ulrich - KÖNENKAMP, W-D.
1982 Westfälisches Freilichtmuseum Detmold. Landesmuseum für Volkskunde. Detmold.
- BAUMEIER, Stefan
1984 Westfälisches Freilichtmuseum Bäuerlicher Kulturdenkmäler. Detmold.

BAUMGARTEN, Karl - BACH, Hans-J.

- 1974 Vorlage zur Schaffung und zum Ausbau volkskundlicher Freilichtmuseen in der DDR. in: Protokoll der 14. Jahrestag der Arbeitskreises für Haus- und Siedlungsforschung (AHS) der Akademie der Wiss. der DDR in Salzwedel von 4. bis 7. Juni 1973. 21-61. Berlin.

BENES, Josef

- 1963-64 Eine chronologische Übersicht der Freilichtmuseumsprojekte. in: Ethnographica 5-6. Brno.

BENGTSSON, Bengt

- 1967 Ursprung und Idee des europäischen Freilichtmuseums. Neumünster.

BJÖRNSTAD, Arne

- 1976 Die Erhaltung und Dokumentation der Technik und Industrie in Schweden. Ein Lagebericht. in: TGBR 1974. 73-80. Hagen/Detmold.

BJORKVIK, Halvard - BERG, Arne

- 1982 Norwegische Bauernhöfe (tun) — Wirklichkeit und Museum. in: TGBR 1980. 57-69. Oslo.

CSILLÉRY Klára, K.

- 1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete. in: Ház és Ember 1. 9-33. Szentendre.

CZAJKOWSKY, Jerzy

- 1982 Földművelési módok bemutatása a szabadtéri néprajzi múzeumokban. in: Ház és Ember 2. 141-144. Szentendre.
- 1985 Muzea na wolnym powietrzu w krajach socjalistycznych po II wojnie światowej. in: Acta Scansenologica TOM 3. 65-82. Sanok/Rzeszow.

DEN GAMLE BY...

1971 Den Gamle By in Aarhus. Købstadsmuseetshistorie, topografi og liv i hverdag og fest skildert af Bo Bramsen, udgivet... Aarhus.

DOBROVITS Dorottya, -CS.

1983 Építkezés a XVIII. századi Magyarországon (Az uradalmak építészete). Bp.

ERDEI Ferenc

1977 Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Összegyűjtött írások és beszédek. Bp.

ERDÉLYI Zoltán - ERDÉSZ Sándor

1969 A Nyíregyháza-Sóstói Múzeumfalú terve és épületjegyzéke. Kézirat. Nyíregyháza-Bp.

FINDRIK, Ranko

1985 Muzeum budownictwa ludowego w Sirogojno, Jugosławia. in: Acta Scansenologica TOM 3. 221-224. Sanok/Rzeszow.

FÜZES Endre

1976 A múzeumok hozzájárulása az anyagi műveltség vizsgálatához. Dissertationes Ethnographicae. 37-47. Bp.

A GUIDE TO...

1964 A Guide To The Manx Open Air Museum, Cregmeash. Douglas.

GUSTAFFSON, Gotthard

1972² Skansens Handbok i vården av gamla byggnader. Stockholm.

HACHNEL, Joachim

- 1983 Rheinisches Freilichtmuseum Kommern.
Museumsführer. Köln.

von HINTEN, Wassilia

- 1982 'L' écomusée'. Ein museologisches Konzept zur
Identität von und in Räumen. in: Zeitschrift
für Volkskunde. 78. 70-76.
- 1985 Zur Konzeption des "Ecomusée" in Frankreich.
in: Acta Scansenologica TOM 3. 43-62. Sanok/Rzeszow.

HOFER Tamás

- 1955 Dél-Dunántúl településformáinak történetéhez.
in: Ethnographia XLVI. 125-186. Bp.

HOFFMANN Tamás

- 1970 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) telepí-
tési terve és épületjegyzéke. SZNMA: M 77. Kézi-
rat. Bp.

JUHÁSZ Antal

- 1987 Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark Szabad-
téri Néprajzi Gyűjteménye. in: Szabadtéri múzeumok
Magyarországon. 123-129. Bp.

KARDOS László

- 1955 Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának
és életmódjának alakulásáról (Szentgyörgypusztá).
in: Ethnographia XLVI. 225-344.

KECSKÉS Péter

- én. A történetiség elve és gyakorlata a szabadtéri
néprajzi múzeumok létesítésében. SZNMA: N 1642.
Kézirat. Szentendre.

1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos előkészíté-
tése és telepítési terve. in: Ház és Ember 1.
35-49. Szentendre.

KEMPERS, Bernet

1962 Vijftis Jaar Nederlands Openluchtmuseum. Arnhem.

KNÉZY Judit

1974 Települési és építkezési változások Belső Somogy-
ban a reformkor végétől a XX. századig. in: Eth-
nographia LXXXV. 48-60. Bp.

KORFF, Gottfried

1982 Die "Ecomusées" in Frankreich — eine neue Art
die Alltagsgeschichte anzuholen. in: Die Zu-
kunft beginnt in der Vergangenheit. Museumsge-
schichte und Geschichtsmuseum. Frankfurt N° 16.
78-88. Frankfurt/Main.

KOVÁCS Zoltán

1968 Szabadtéri néprajzi múzeumok. Index Ethnogra-
phicus XI. Bp.

KURUCZ Albert

én A szabadtéri néprajzi múzeum mint tudományos és
komplex közművelődési intézmény. SZNMA: M 44.
Kézirat. hn.

1979 Parallelen und Unterschiedlichkeiten in der wis-
senschaftlichen Gestaltung und Konzeption der
mitteleuropäischen Freilichtmuseen. in: Ethno-
graphica et Folkloristica Carpathica TOM I.
183-192.

- LARSEN, Svend
1969⁸ Den Fynske Landsby. Odense.
- MAJOR Máté - TÁLASI István - VARGHA László
1970 Szakvélemény a Szabadtéri Néprajzi Múzeum telepítési tervéről. SZNMA: M 77(-ben!). Kézirat.Bp.
- MALICKI, Longin
1967 Ethnographische Freilichtmuseen in Polen. in: Deutsches Jahrbuch für Volkskunde 13. 117-140. Berlin.
- MAROJEVIC, Ivo
1984 From Open-Air Museum To Ecomuseum. in: TGBR 1984. 241-243. Hagen/Detmold.
- MENDELE Ferenc - ERDÉLYI Zoltán
1969 A sóstói múzeumfaló telepítési terve és épületjegyzéke. Kézirat. hn.
- MICHELSEN, Peter
1966 The Origin And Aim Of The Open-Air Museum. Dansk Folkemuseum And Frilandsmuseet. History And Activities. 277-301. Kopenhagen.
- 1971 Die Darstellung des Wohnens in einem Freilichtmuseum. in: Wohnen — Realität und museale Präsentation. 98-106. Braunschweig.
- PÜTTLER, Victor H.
1978³ Führer durch das Österreichische Freilichtmuseum. Selbstverlag (Stübing).

RIVIÉRE, George Henry

- 1971 Une experience muséologique de l'environnement.
La musée de plein air des Landes de Gascogne.
in: Ethnologie Française, Nouvelle Série TOM 1.
n° 1. 87-95. Paris.

SKANSEN,...

- 1974 Gebäude und Tiere. Ein Kurzführer. Stockholm.

SEEMAYER Vilmos

- 1934 Pajtáskertek Nemespátrón (Somogy m.). in: Néprajzi
Értesítő XXVI. 65-81. Bp.

SONNENSCHNEIN, Helmut

- 1982² Westfälisches Freilichtmuseum Technischer Kultur-
denkmäler. Hagen.

SZABADTÉRI NÉPRAJZI...,

- 1987 Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon.
Szerk.: KURUCS A.- BALASSA M. I.- KECSKÉS P. Bp.

SZABÓ tünde, L. - KNÉZY Judit

- én. A szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény telepíté-
si terve és épületjegyzéke. Kaposvár. Kézirat.
(1972).

SZABÓ Tünde, L.

- 1982 Szenna. Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény. TKM. Bp.

SZENTMIHÁLYI Imre

- én. Göcseji Falumúzeum. Zalaegerszeg. (1968).

THOMPSON, George B.

- 1982 Some Considerations Concerning The Significance And
Status Of Open Air Museums In Present-Day Society.
in: TGBR 1982. 122-129. Szentendre.

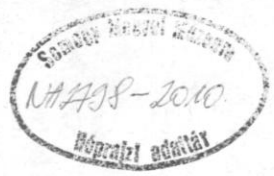
- 1984 A szabadtéri néprajzi múzeumok jelentősége és szerepe a ma társadalmában. in: Ház és Ember 2. 163-171. Szentendre.
- TÓTH János
- 1960 A magyar Skansen és a göcseji szabadtéri múzeum. in: A Göcseji Múzeum Jubileumi Évkönyve 1950-1960. 289-303. Zalaegerszeg.
- VAJKAI Aurél
- 1970 Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében. Bakonybél, Nagyvázsony, Tihany, Veszprém (négy külön füzetben). mind: Veszprém.
- VALEN-SENDSTAD, Fartein
- 1968 "Die Sandvigschen Sammlungen". Gjøvik.
- VARGHA László
- 1984 Eredetiség és rekonstrukció a szabadtéri néprajzi múzeumban. in: Ház és Ember 2. 123-133. Szentendre.
- VERBAND DER EUROPAISCHEN...
- 1966-88 Tagungsberichte der Verband der Europäischen Freilichtmuseen (TGBR). 1-9. mind önálló kötetként.
- VISKI Károly
- 1938 Etnikai csoportok, vidékek. Bp.
- WEIDLEIN János
- 1934 Die Deutschen im Komitat Somogy (schomodei) und ihre Mundart. in: Deutsch-Ungarische Heimatblätter.
- 1935 Die Dorfanlagen in der Schwäbischen Türkei. in: Deutsch-Ungarische Heimatblätter. 22-47.

- WENDT, Ralf
1980² Freilichtmuseum Schwerin-Muess. Historisches
Museum Schwerin. Schwerin.
- WILDHABER, Robert
1959 Der derzeitige Stand der Freilichtmuseen in Eu-
ropa und in den USA. in: Bayrisches Jahrbuch
für Volkskunde. 1-37. München.
- ZENTAI Tünde
1976 Szakértői vélemény a Szennai Szabadtéri Néprajzi
Gyűjteményről. SZNMA: N 1693. Kézirat. hn.
- 1984 Szabadtéri múzeumok Magyarországon. Kiállítás
ismertető. in: Ház és Ember 2. 263-265. Szentendre.
- 1987 A dél-dunántúli tájegység. in: Szabadtéri néprajzi
múzeumok Magyarországon. 46-54.
- 1989 A parasztház fejlődésének dél-dunántúli története.
Kézirat. hn.
- ZIPPELIUS, Adelhart
1971 Über die Wahrheit der Freilichtmuseen. in: Vrienden-
boek voor A.J. Bernet Kempers. 148-163. Arnhem.
- 1974 Handbuch der europäischen Freilichtmuseen. Rheinland-
Verlag. Köln.

ZNEZYK.

1

telkek - népművelés
régi nőt kiépítési -
10 hektár megművelni -
táji csoportok részesei - nem lesz
nem táji csoportokat akar lenni -
tatai

kamra k-i ref. is katal. csoportok
falurészt - jászok (már létezőben)
- beszállás
mikor idetartam, milyen apparátussal

FÜZES B.:

- föld.
- időbeli
- életforma

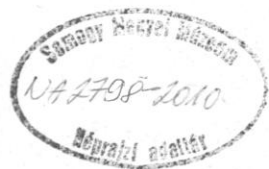
LANTOS M.:

- életmódot. - 3 generációs problémák
- tájfelő-i egyébként kell továbbmenni
- tipus részesei problematikusak
- iskola
- ép-i hatások - polg. hatás (vös)
- szobai kézművesek
- élő művelés problémái
- tájideák

ZENTAI T.

- ismeri a szociológiát
- elép-e e. konc. az építés elhatározásához?
- a konc. kezdetek kétsős, D-DT-kor túl levei
- Maróc (konc.) ?
- sz. a német
- tájbeállítás - nagyjából jó (Zelic?)
- épít. gyűjt. - jó
- Kis-Balaton, Nagyböcs, Marcali-hat.

- vad. közp. (művelődési egyesületi központ) —
 kultúrpartát kívánva lehet pótolni
- újrateljesítésre lehet korábbi ép. állományban
 is gondolkodni
- adott tel. szerződés életformáját nehéz lemm-
 tatni
- kford. után nehéz az életformát megfogni —
 művelődési elvárás
- miniregionális elözmények?
- Somogy országosan élénjór a salmaji 'publi'-
 sáideben
- 1. egyesület: demin a regionális d. gy-el közöt
 a közöt (talán) — eztán benne is van az egyesület
- 33. old-on lévő ajánlások jök
- szervezési és anyagi kérdések mellett megjelölés
 reméljük feltételek !!
- tájékoztató: bc a felmérésre.

MB:

(3)

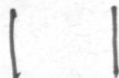
- ha máshol lenne, így kéne hozzakeredni
- a kérdés (ha van pénz) tölt-e kutatás kelleme
- a megpénvő köré akar egy keretet, amibe a jelenlegi NEM illik bele
- abból sem claurenty hanem römpet kell vinnálni
- aktuálabb kérdéseink:
mit kell vinnálni a jelenlegi fu-mal

- 3 rész:
1. templom
  2. 5 posta
  3. úres: a II. útem

- házi munkán vanit a II. útemre:
  - megpénzdöntő-e a seb.
  - szabványosított-e az utasított?
  - felülvizsgálat ~~van~~ lehetne-e ide?
  - hogy illeszthető ide valamin, ami valamilyen illeszthető

FÜZES B.:

BMI:

3 különböző vélemény:

- épít. viz. k., adókö, minimális befizetés
- utána lépték- és koncepcióváltás
- alapmunkában az új koncepciót mint fogtatni és megpénvén a III. útem tud. előkészítését
- eredetiség - val elhatározás kérdése
- h.u.g. — tájékoztató vizsga?!
- tájékoztató esetében: szakmai interpretáció a sürgősség, mint a behatárolás
- iskol. h. munk. -i gondolat megvalósítása?

KNEZY J.:

FÜZES B.:

(4)

- regionalitás mértékét eldönteni
- időmértéket
- milyen életformatiságokat?
  - eerner milyen iparüzégek felelnek meg,
milyen körülmények között
- milyen telepítésmódszerekkel valószínűleg
meg?

„településmorfológiailag” sem hiányzik az első együttesből, a-
szerű kutatását 1990.08.31-vel lezártnak tekinteni. Ebben az esetben
minden további nélkül elmaradhat.

III.

Fentiek összefüggésében hátra van az I. ütemből:

1. a somogyszobi épület kályhája, valamint ehhez igazodó szoba- és
konyhaberendezése.

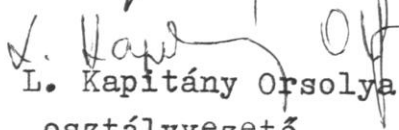
Elkészülhet: 1990. második n.év végére.

2. Faluvégi pásztorház.

Épületkijelölése elkészülhet: 1990. második n.év végére,
ezt követően lehet fölmérni s telepítéséről gondoskodni.

Kaposvár, 1990.02.05.

dr. Winkler Ferenc
néprajzkutató

L. Kapitány Orsolya
osztályvezető